

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української літератури
імені акад. Михайла Возняка

СПЕЦИФІКА ПРОЗОВОЇ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Дембіцької Анни Андріївни

Науковий керівник – Працьовитий В. С.

Львів – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Філософія чину як основа творчості Юрія Липи.....	8
РОЗДІЛ II. Новелістика Юрія Липи	21
2.1 Часопростір воєнної прози Юрія Липи.....	21
2.2 Параболічні виміри поетичної прози Юрія Липи: специфіка образів-символів.....	33
Розділ III. Роман “Козаки в Московії” Юрія Липи в контексті історії української літератури XX століття	46
3.1. Значення роману “Козаки в Московії” у розвиткові традицій української історичної романістики	46
3.2 Специфіка характеротворення в романі	69
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Юрій Липа викликає зацікавлення сучасних дослідників насамперед як політик, автор ідеологічних та публіцистичних текстів. Його літературна спадщина досліджена значно менше, при цьому більше уваги дісталось ліриці, якій присвятили свої розвідки Ю. Ковалів, Б. Стебельський, М. Антонович та ін. В той час як проза Ю. Липи викликала дещо амбівалентні відгуки сучасників, можна пригадати епізод, коли Д. Донцов, прочитавши деякі тексти з «Нотатника», радив письменнику сфокусуватись саме на поезії. В сучасному літературознавстві простежуються схожі тенденції, адже проза Ю. Липи продовжує залишатись поза межами зацікавлень літературознавців. Це може бути зумовленим кількома факторами: написане не ввійшло в канон, а також тим, що часто проза письменника розглядається як наскрізь ідеологічна, відповідно її інтерпретують, зважаючи виключно на філософсько-ідеологічні праці письменника, при цьому ігноруючи художню складову написаного. Емігрантська критика звертала свою увагу на літературну спадщину Юрія Липи. Проаналізувавши критичні статті можна зробити висновок, що твори розглядалися головню з погляду ідеологічних інтересів, залишаючи художність на маргінесах. Хоча є підстави розглядати написане автором під таким кутом, адже справді для кращого аналізу прозового доробку Ю. Липи потрібно враховувати численні зовнішні фактори, які неабияк вплинули на написане. До прикладу, релігійні погляди письменника знаходять своє втілення у його творчості, здебільшого у поезії, наприклад, у збірці «Вірую», але і своїй поетичній прозі він теж опрацьовує християнську тематику, що знову ж таки зумовлено його поглядами. Неможливо оминати увагою, звісно, і політичні вподобання

письменника, а також його роль у національно-визвольних змаганнях, адже саме ця тема є домінантною у його малій прозі. Саме через це змальовані в текстах характери неможливо відокремити від контексту в межах якого вони постали. Адже письменник змальовує доволі впізнавані типажі (особливо для тодішнього читача), серед них не лише представники інтелігенції, але й селяни (Супрун, Рубан). До речі, в цьому плані проза Ю. Липи особливо варта уваги, адже на відміну від решти представників Празької школи він не прокламував поділ на т. зв. плебс та еліту, селяни про яких він пише (та робить головними героями) аж ніяк не представники сірої, бездумної маси. Саме ця важливість суб'єктивних поглядів письменника зумовлює потребу в глибшому аналізі біографії Ю. Липи.

Коли письменник змальовує своїх героїв він часто апелює до національної пам'яті, історії, а саме до козацької доби. Особливо це помітно в його романі «Козаки в Московії», який парадоксальним чином відносять до зразків західноукраїнської історичної прози 30-х років ХХ століття, хоча Ю. Липа походив з Одеси, але насправді така класифікація цілком доцільна, адже цей текст суголосний з текстами такого штибу, які публікувались в цій частині України. Проте як і мала проза, цей текст теж опинився на маргінесі. Попри надмірну політичну заангажованість у тексті можливо легко відслідкувати наявність діалогічних зв'язків з іншими історичними романами, на кшталт «Айвенго» та ін.

Стан дослідження проблеми

Проаналізувавши всі дослідження творчості Юрія Липи, можна зробити висновок, що до літературної спадщини митця зверталися лише

вчені Львова, Києва та Одеси. У загальноукраїнському літературному контексті ім'я Юрія Липи залишається на маргінесах.

Першим про Юрія Липу почав писати у 1989 році в Києві історик Василь Марочкін. Його стаття в київській газеті “Молода гвардія” під назвою “Ех, виорю небо орлами...” привернула увагу літературознавців до глибшого вивчення творів Юрія Липи.

Серед сучасників Липи, які не лише допомагали письменникові видавати твори, а й стали дослідниками творчості письменника є Лев Биковський та Михайла Мухин. Лев Биковський - очільник Варшавської публічної бібліотеки (в 1940-х роках), друг та колега, хрещений доньки Юрія Іви, став першим дослідником Липи. Биковський часто гостював вдома сім'ї Лип, що згодом посприяло тому, що дослідник зібрав найбільший архів Івана та Юрія Лип, який до цих пір зберігається у фондах Варшавської бібліотеки. Після того, як Липа трагічно загинув, а Червона армія вступила до Польщі, Леонід Биковський переїхав спочатку до Женеви, а за кілька років залишився жити в США, де не покинув досліджувати життєпис та творчість Липи. Важливим для сучасного дослідника є насамперед спроба Леоніда Биковського створити періодизацію творчості Липи. Також Биковський створив розлогу бібліографію на основі тієї, яку уклав сам Юрій Липа. Попри свої хибки (бібліографія укладена без врахування аспектів творчості) вона містить останні, зокрема, посмертні видання і перевидання творів; Завдяки спогадам Биковського про події життя Ю.Липи, сучасні літературознавці мають більше інтерпретаційних ключів до творчості письменника.

Михайло Мухин - літературознавець, публіцист, критик й редактор написав статтю “Меморіальний Юрій” (1951). Мухин та Липа бачились декілька раз, але їхнє листування тривало близько десяти років. Мухин, як редактор празького “Студентського вісника”, готував до друку і сприяв виданню творів Липи, серед яких роман “Московія” (1930-1931).

Серед дослідників, які залишили чимало цінних наукових розвідок як про життя, так і про творчість Юрія Липи, Марта Липа Гуменецька та друг й сучасник Євген Маланюк. Цінними для дослідження є статті Миколи Ільницького, Леоніда Череватенка, Аріадни Стебельської, Богдана Червака.

Найбільш повною працею, яка вмістила поезію та прозу Липи, найновішу біографію й критику сучасників є праця Світлани Кучеренко¹, яка синтезує усі липівські дослідження для найширшого осмислення прозової спадщини письменника. Саме ця праця є помічною для сучасних дослідження, адже слугує орієнтиром найактуальніших узагальнень про Юрія Липу.

Мета роботи – дослідити специфіку прози Ю. Липи

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати контекст, в межах якого постали аналізовані твори;
- окреслити основні тенденції зображення революційних подій 1917-1921 років у літературі;
- дослідити жанри до яких звертався письменник;
- простежити особливості впливу культурософських поглядів письменника на його художню спадщину;

---

¹ Кучеренко С. / Юрій Липа. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. - 588 с.

- з'ясувати специфіку опрацювання історії в романі «Козаки в Московії»;
- дослідити особливості функціонування образів-символів у поетичній прозі письменника.

Об'єкт дослідження – роман «Козаки в Московії», воєнна та поетична проза письменника.

Предмет дослідження – специфіка прози Ю. Липи.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше зроблено спробу системного аналізу прозової спадщини Ю. Липи, а також звернено увагу на міждіалектальні зв'язки прози письменника з класичними історичними та лицарськими романами. Звернено увагу і на особливість функціонування параболічних мотивів у поетичній прозі письменника, що рідко ставало об'єктом зацікавлення вітчизняних літературознавців.

Методи дослідження. У роботі використано елементи герменевтичного та компаративного методів.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає в систематизації підходів до інтерпретації прози Ю. Липи.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури, який містить 142 позиції. Загальний обсяг роботи – 104 сторінки, з них – 87 основного тексту.

РОЗДІЛ I. Філософія чину як основа творчості Юрія Липи

Юрій Липа - одна з чільних постатей української культури і суспільної думки міжвоєнного двадцятиріччя. Життєвий і творчий шлях Юрія Липи не лише для читачів, але й для дослідників творчості письменника не був цілісним полотном, а лише сумою фрагментарних знань, джерелом яких були не факти, а елементи автобіографізму, спогади, потенційні версії.

Юрій Липа реалізовував усі свої творчі сили, спрямовуючи в одне русло - служіння національній ідеї, тому радянська влада спрямувала сили на те, щоб ім'я талановитого поета, письменника, літературознавця і геополітика, лікаря та науковця пішло в забуття, а творча та наукова спадщина не потрапляла до рук українців.

Із проголошенням незалежності України почали з'являтися сотні різних публікацій, які повертають письменника із-за радянського дроту цензури.

Микола Ільницький в своїй передмові до першого повного видання поетичних творів Липи написав: "Юрій Липа повертається сьогодні до нас фрагментами, мовби розділяючись на кілька особистостей, діяльність яких реалізувалася у сферах, доволі віддалених одна від одної: художня творчість, історіософія, медицина. Кожна з цих галузей вимагає повної самопосвяти, і поєднання в особі Юрія Липи

письменника (поезія, проза, літературна критика), лікаря та філософа історії можна вважати винятковим явищем”²

Для того, щоб сповна пізнати індивідуальне бачення художнього світу письменника, необхідно звернутися до дефініцій “бачення світу”, “розуміння речей та подій”, “ідеологія”, “художні уявлення” тощо.³ Вагому роль у цьому відіграють пріоритети світогляду, які й формують виміри системи естетики.

Л. Голомб зауважує: «простежити засади художнього мислення крізь призму світогляду митця дає нові результати найперше тоді, коли окремі орієнтири філософської думки накладають свій відбиток на його стиль і образність, стають основою його творчості як цілісної системи»⁴

Справедливо зазначає щодо Юрія Липи О. Янчук «Не збагнувши поглядів автора, його переконань неможливе розкриття його індивідуального світу, що базується на інтелектуальному й емоційному досвіді особистості»⁵

Джерела біографії письменника сьогодні демонструють, що на формування світоглядних та естетичних настанов значною мірою вплинула родинна атмосфера. Є кілька причин, чому важливо досліджувати біографію задля того, щоб з’ясувати феномен Липи. Першу причину підкреслює Г. Сивокінь, яка зауважує, що повертатись до літературознавчого біографізму потрібно з погляду «на унікальні історичні й особливі національні обставини, в яких виконувала свої

² Микола Ільницький. Вступне слово “Не зрікатися душі своєї” до книги: Юрій Липа. Твори. Том 1. - С.6

³ Уфимцева А. Роль лексики в пізнанні людиною дійсності та у формуванні мовної картини світу. Мова та картина світу. с 118

⁴ Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX-XX століть: Збірник статей /Л. Голомб. Ужгород: Гранда. с.125

⁵ Янчук О. Поет нескореного духу: Штрихи до поетичного портрета Юрія Липи. с. 8

функції українська літературна думка»⁶. Друга причина в унікальності життя та творчості, яку Богдана Крися окреслила так: «Подвижницька праця виповнює короткий людський вік, а замикає його мученицька смерть»⁷

Симбіоз вивчення творчості та біографії Юрія Липи, дає можливість збагнути природу художніх текстів та відчитати підкреслені у них життєві реалії.

“Як знаково, що ці славні одесити прийшли на галицьку землю. Дякувала одесцям, що їхня земля народила Лип і народила найкращого знавця української мови Святослава Караванського”⁸ - говорить про сім'ю Лип мовознавиця Ірина Фаріон.

У більшості доступних джерел і видань про Юрія Липу народження письменника датують 22 квітнем 1900 року в Одесі. Лише в 2001 році (100 років від уродин Ю.Липи) історик медицини К.К. Васильєв оприлюднив інформацію про те, що у Державному архіві Одеської області знайшов копію виписки з метричної книги старосенжарівської Успенської церкви, подана Георгієм Івановичем Липою при вступі до університету. Цей документ спростував загальноприйнятту думку, що колискою Юрія Липи була одеська земля. Насправді, майбутній лікар й письменник народився в містечку Старі Санжари на Полтавщині (тепер с. Старі Санжари Новосанжарівського району Полтавської області), а в Одесі минали його дитячі та юнацькі роки.

---

⁶ Сивокінь Г. Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства. с.4

⁷ Крися Б. Необароко Юрія Липи. с. 393

⁸ Іван Липа та Юрій Липа: коріння і крона української сили. Лікарі душ українців. Ген українців [електронний ресурс] - Режим доступу. - <https://klio.dp.ua/Home/View/737> (Дата звернення: 03.03. 2021)

Після смерті матері Єлизавети Іванівни Геращенко, Іван Львович разом з дружиною Марією Григорівною Щипель-Липою всиновили Георгія (Юрієм почали називати його у новій родині).⁹

Колишній тарасівець і переконаний самостійник, активний учасник українського визвольного відродження і революції - Іван Львович Липа та його дружина Марія, яка була вчителькою, стали для сина зразком свідомости, невтомної праці та сильної любови до України.

Іван Липа - автор віршів, нарисів, оповідань та збірок «Тринадцять притч», «Оповіді про смерть, війну і любов» та ін. Писав твори під впливом творчості Т. Шевченка, І. Франка, М. Драгоманова. Саме батько вплинув на становлення Юрія Липи як письменника. Із його листів дізнаємось про ґрунтовну освіту для Юрія та відбірну літературу, на яку згодом взорувався письменник. «Живемо як жили: вдень я працюю, а ввечері вся хата стає школою, - навчаємо Юрка. Марія навчає по програмі другого класу, а я - українську мову, історію України та натуральні науки. З історії завтрашньої днини у нас уже Богдан Хмельницький, а по натуральним наукам добуваємо кислород, углевий квас, робимо досліди. Юрко хлопець кмітливий, розвинений не по роках (йому десять літ), жвавий. Одна біда – нема що йому читати. Уже перечитав сливе все, що було можно, між іншим і Н.Левицького, Б.Грінченка, Франка, навіть з Л. Н. Вісника, як от «Беніта», а все не можу настачити»¹⁰, - писав Іван Липа у листі до Бориса Грінченка. «Він дуже любить читати. Уже перечитав все дитячі книжки, які тільки можна було знайти в Одесі українською мовою. Що з того, що йому лише десять, подолав І. Левицького, Б. Грінченка, І. Франка, Д.

⁹ Час людини: поезія та проза/Ю.Липа - Харків: Фоліо, 2019.588 с. - С.4

¹⁰ Липа І. Лист до Бориса Грінченка. Відділ рукописів Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського.

Мордовця, взявся за «Літературно-науковий вістник». Отримує зі Львова «Дзвінок» і «Молоду Україну». Знайшов якось у татовій бібліотеці брошуру про колядки, з захопленням уголос перечитував сторінки, де автор доводить, що українська мова багата і цуратися її не треба. «От це добра дуже книжечка», — зауважив, повертаючи її на місце»¹¹

Батько був для Юрія взірцем для наслідування. Зв'язок із батьком був настільки сильним, що Липа молодший «продовжував писати батькові листи після його смерті - такою була духовна потреба звиряти свої думки і почуття найріднішій людині, яка вже пішла за межу»¹².

Непереборна цікавість до історії Батьківщини, її шляху, досвіду, духовних надбань, яку проявив Юрій ще в дитячому віці, утвердяться згодом в громадській роботі та творчості, яка була для Липи важливим способом проявити свій погляд на світ та на себе в ньому.

На формування світогляду письменника мало значний вплив середовище. Донька Юрія Марта в спогадах про батька зазначає: «Сім'я була висококультурна, інтелігентна. Він був сином-одинаком і виростав в українському середовищі гарячого українського півдня».¹³ У 1920-х в Одесі була велика українська громада: Євген Чекаленко, Амбросій Ждаха, Михайло Комарів, Микола Вороний, Сергій Шелухін. Існували й ширились зв'язки з усією Україною, Галичиною, Буковиною.

Із спогадів Марти-Гуменецької дізнаємось також про ще один важливий ключ до розуміння письма Юрія Липи: «Писати Юрій почав рано, але батько критично поставився до писань сина-гімназиста. Згодом все ж поїхали удвох до Володимира Самійленка. Той ознайомився з

---

¹¹ Так само.

¹² Ананченко Т. Духовна домінанта поезії Юрія Липи. - С. 77

¹³ Марта Липа-Гуменецька. Юрій Липа. Твори. Том 1. - С. 37

літературними пролісками й порадив не припиняти цього”¹⁴. «Так Самійленко став моїм літературним хрещеним батьком»¹⁵ – писав пізніше Юрій Липа. Згодом перші спроби писати оцінив Іван Франко, який також підтримав літературні вправи початківця. В подальшому погляди Франка на процес літератури, покликання письменника, знайдуть відображення в поезії, прозі та публіцистиці Липи. У листі до подружжя Грінченків, серед інших новин про сина Юрія, батько Іван Липа розповів, що перегорнувши останню сторінку повісті Франка, невимовно вражений смертю Захара Беркута, схвильовано сказав: «Ах, як він умирав. От якби так кожний умирав...Як би всі були такі українські книги, то я б читав і читав»¹⁶

Світлана Кучеренко демонструє півтора десятки звернень до життєвого шляху і творчої спадщини І. Франка в літературознавчих і публіцистичних працях Липи, в яких він апологетизує постать свого кумира як володаря великого Чину – «рушія українського відродження»¹⁷.

Час юності, коли Юрій Липа вже писав свої перші поетичні твори, статті, збігається з часом бурхливого закипання української стихії в Одесі. У статті “Галичани над морем”, що була надрукована в середині 1930-х років у “Літописі калини”, Юрій Липа пише: “Ми - то Одеська “Січ”, невелика енергійна групка із понад кількасот гімназистів і семінаристів, разом з молодими робітниками з передмість. Ми збирались в гімнастичній залі. Туди й прийшов з російського полону старший десятник УСС Янів. Ми обсіли його, як мухи мед: щось чудесного було

¹⁴Час людини: поезія та проза/Ю.Липа - Харків: Фоліо, 2019. - С.4

¹⁵Листи Юрія Липи. Архів Івана та Юрія Липи.

¹⁶Кучеренко С. «Чого Юрась не навчиться, того і Юрій не буде знати» // Яворівщина. – Яворів, 2015. – 18 червня (№45-46). – С. 4.

¹⁷ Кучеренко С. «З мого духа печаттю ти підеш у мандрівку століть» (Юрій Липа про Івана Франка). Восьмі липівські читання : матеріали Всеукр. наук. конф. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2017. С. 34

в тому - перед нами справжній усус! Побожно повторювали кожен його вираз, особливо предивні назви з австрійського воєнного жаргону. Перше, що навчив нас, це було “Ой у лузі червона калина”, що стала нашою улюбленою піснею, обіч “Гей, нумо, хлопці, до зброї”... Пізніше збирались до муштри...старанно вчилися чвіркової системи усусусів. Я, як заступник командира “Січі”, кілька ночей не спав, вивчаючи премудрість, що їй треба показати на словах:

- Чвірки вбік!

Або:

- Двійки назад!..”¹⁸

По закінченні гімназії, у серпні 1918 р. Юрій вступив на юридичний факультет Новоросійського університету, де він був лідером студентського літературного гуртка і вважався найбільшим ерудитом в поезії.

З 1922 починається багаторічна співпраця з львівським “Літературно-науковим вісником (ЛНВ), який редагував Д.Донцов. Серед перших публікацій у ЛНВ - драматична поема “Корабель, що відпливає” (1923), в якій чи не вперше заявлена тема призначення, що стала головною у творчості Ю.Липи. Людина, відчувши своє призначення, долає всі перешкоди, і корабель відпливає, а в прикінцевій пісні пустельника звучить заклик молитися Тому, хто дає призначення - «Непостижимому і Безначальному!»¹⁹

¹⁸ Журнал "Літопис Червоної Калини" Ч. 3/ 1936 р. - стаття/ Липи Юрій. - "Галичани над морем".

¹⁹ Так само. Корабель, що відпливає//1923. - С. 134

В «Студентському віснику» була надрукована «Черниця» (1927), якою Ю. Липа заявив про себе як прозаїк. Цей твір - лірична повість. Стилізований під народне оповідання, він просякнутий поезією. Під враженням від прочитання «Черниці» письменник В. Королів-Старий обурювався на «сліпих» редакторів і видавців, що не помічають Липу - «незвичайного, виняткового знавця українського народного розповідного стилю»²⁰.

Наступного року побачила світ новела «Література» (1928), (інша назва «Зустріч літераторів»). У розмові двох літераторів — молодшого Єрлеця і старшого Приступка — спроба самооцінки автора. Молодший письменник зі словами «треба бути консеквентним» (тобто послідовним, своєчасним) йде у нічну осінню безвість 1917-го, лишивши на софі свій рукопис.

Є. Маланюк вважав, що з появою «Літератури» Ю. Липа почав прощатися з поезією. Це прощання тривало десять років і дало у підсумку ще дві яскраві поетичні збірки. Думку Маланюка підтверджує лист Ю. Липи до Д. Донцова. Надіславши баладу («Парада вночі», 1928), він повідомив редактора, що більше віршів до друку не матиме, але має більші речі, а саме — новелу «Комендант Гаркавий». Донцов баладу опублікував та запропонував автору присилати ще вірші, зауваживши, що вони йому вдаються краще, ніж новели. Відповідь Ю. Липи була категоричною і на три роки перервала співпрацю з ЛНВ: «Щодо Ваших ласкавих запитань писати виключно вірші і покинути писати новели, на жаль, мушу заявити, що в літературній своїй діяльності так само мало шукаю в Вас порад, як Ви, скажимо, у мене в своїй політичній. Оскільки ж цим Ви хочете сказати, що не будете більше приймати моїх новел, то

---

²⁰ Час людини: поезія та проза/Ю.Липа - Харків: Фоліо, 2019. - С.533

прошу дуже відіслати того нещасливого «Команданта Гарк» на мою адресу і тим самим закінчимо справу мого фактичного співробітництва в ЛНВ...». Редактор повернув рукопис, а «нещасливий» «Гаркавий» дочекався публікації аж у 1937 р. в «Новому часі»²¹.

Отримавши диплом доктора всіх наук лікарських, молодий доктор оселився у Варшаві. У березні 1929 року Ю. Липа і Є. Маланюк, на противагу советофільському напрямку в літературі, проголосили створення мистецького об'єднання «Танк» з наміром видавати однойменний журнал або збірник «мистецтва національного відродження». У програмній статті наголошувалося, що кожний твір «танківця» славитиме українця, його кращі риси в сучасному, його віру в будучину. До участі було запрошено багатьох кандидатів: Н. Лівицьку-Холодну, П. Холодного, Л. Мосендза, О. Стефановича, М. Чирського, А. Крижанівського та ін. Але, на жаль, стараннями Д. Донцова цю ідею втілити не вдалося. Редактор ЛНВ побачив у «Танку» конкурента.

У 1930 р. Ю. Липа заявив про себе як романіст. Історичний роман про часи Б. Хмельницького «Московія» (1930—1931), більше відомий під назвою перевидання: «Козаки в Московії», написаний детально архаїзованою мовою.

Тією ж архаїзованою мовою, якою автор володів дуже майстерно, написана поема-вертеп «Ярмарок» (1931). Вона була опублікована празьким «Студентським вісником» у формі листа до редактора журналу М. Мухина. Є. Маланюк вважав цей твір справжнім шедевром, особливо в першій редакції.

На з'їзді Військово-історичного товариства (1938 р.) Ю. Липу було обрано заступником голови управи. В ньому побачили воєнного

---

²¹ Лист Юрія Липи до редактора ЛНВ Юрій Липа//10 березня 1929, Варшава.

історика, власне, після зображення національно-визвольних змагань у художніх творах. У 2008 р. за мотивами новели «Закон» на кіностудії ім. О. Довженка було знято короткометражний художній двосерійний фільм-драму (режисер Віталій Потрух, автор сценарію Леонід Череватенко).

Про чергову зміну напрямку творчої діяльності Ю. Липи свідчить видання, водночас із «Нотатником», публіцистичних полемічних брошур — «Українська доба» (1936) та «Українська раса» (1936), які передували появі «Призначення України» (1938). Потребу здійснення своєї головної праці Ю. Липа пояснив бажанням «бути сучасником» — «вхопити зміст сьогодення часів»²², тому епіграфом обрав вислів Андре Моруа: «Треба належати до своїх часів...». У вступі автор продовжив цю думку: «належати до своєї доби, до її перспектив і розмаху нелегко, бо ж треба віднайти себе в сучасності»²³. Оскільки відкрити себе шляхом дослідження лише сучасності неможливо, він запропонував звернутися до минулого, яке дасть розуміння того, що діється, і навіть частково того, що діятиметься. Твердженням: «Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їх моральних і матеріальних засобах»²⁴ — автор заявив, що продовжив традицію літописців козацьких, княжих і навіть еллінських часів, які писали про залежність між народом і провидінням, про відповідальність вождів і кожного громадянина за долю народу. «Там також є спокійне і мудре переконання, що немає ніяких т. зв. об'єктивних перепон до вивищення і утвердження наново великого народу, що мав поразку».²⁵

---

²² Час людини: поезія та проза/Ю.Липа - Харків: Фоліо, 2019. - с. 17.

²³ Так само.

²⁴ Так само. - с. 141.

²⁵ Так само.

У статті «Новий гуманізм» (квітень-травень 1944 р.), що виявилася останньою публікацією, Ю. Липа, зробивши огляд історії європейського та українського інтелектуалізму як світоглядного минулого, проголосив настання Шевченківської сучасності: «Та ж ми і є, ще «ненароджені» сто літ тому земляки, що тепер його маємо зрозуміти!».

У спогадах доньки Марти-Липи Гуменецької про смерть батька читаємо: «Раптом на вигоні, недалеко від саду, з'явилась бричка з військовими. Під'їхали ближче. Було їх четверо: два офіцери й два солдати советської армії. Вийшли з брички й попрямували в сад. Підійшли до Юрія Липи з коротким наказом: "Собірайся, ти нам нужен как врач". "Куди ви його забираєте?"- спитала переполохана мама Галина. Один з офіцерів відповів: "Не бойся, даю тебе честное слово советскаво афіцера, што через два часа твой муж будет здесь". отаке воно "советское честное слово": татуся рідного ми більше не бачили. Як нам згодом вдалося встановити, батька разом ще з кількома селянами завели спочатку, поки збирали всіх, до ями - це були "Копанки", в них на селі копали глину. Тато звернувся до одного зі хлопців, який сидів поруч: "Чуєш, дзвони в селі дзвонять, нині люди святять яблука, а нас як з тобою посвятили?" У відповідь отримав декілька жорстоких ударів прикладом по плечах від Оскаженілого "визволителя". Дивно, як це вони, "визволителі", тоді розуміли нашу мову, а деякі ще й дотепер не знають її, живучи тут 50 літ. Заарештованих повели на постерунок (колишня польська полція). Із спогадів очевидців ми взнали, що тата довго мучили і викинули мертвого на сміття. Два дні мама шукала

батька і в Яворові, і в Краківці, а знайшла біля постерунку, закиданого будівельним сміттям».²⁶

«Цей хрест - німий свідок катувань 19—20 серпня 1944 р. і трагічної смерті від комуністів Юрія Липи», — написано на старому кам'яному хресті неподалік місця його страти в с. Шутовому. Похований в с. Бунів 22 серпня в безіменній могилі. Вночі бунівські хлопці встановили на ній березовий хрест. Наказом головного штабу УПА від 10.10.1945 р. Ю. Липі присвоєно звання полковника УПА від 21 серпня 1944 р. (посмертно).

Саме аспекти життя, біографії стали підґрунтям для формування державотворчої концепції Липи, квінтесенцією якої стала непохитна віра в те, що Україна перестане бути лише територією, а утвердиться як держава, як нація. Однією із іманентних рис творчих смислів стане тема “Призначення України”, у якій автор проситиме свій народ “покинути ліричну сльозолиийність”, “покинути пораженство”, доводитиме, що ніяка інша ідея не спричинює сумніших наслідків, як «ідея поразки українства».

Серед вагомих маркерів світогляду Липи дослідники визначають глибинну релігійність й загалом його ідеалістичні прагнення в житті. Липа казав: «безрелігійність є одна з постатей духовного лінивства»²⁷

Отже, серед основних чинників, які витворили світогляд Юрія Липи: сімейна атмосфера, філософські ідеї Тараса Шевченка, Святе Письмо як символ незламної віри та системи духовних цінностей,

---

²⁶ Липа Ю./Твори. Том 1/Поетичні твори/ Львів. - Каменяр -2005. - Ю.Липа/Марта Липа-Гуменецька С. 49-50

²⁷ Баган О. Юрій Липа: Людина і мислитель / О. Баган. - К.: Видання Конгресу Українських Націоналістів, 1994. - с.20

суспільні (формування державницьких угруповань та інституцій) й політичні (національно-визвольних змагань 1917-1921 років) умови, середовище митців, літераторів, політичних діячів, серед яких жив та творив письменник. Найвагомішими рисами світогляду письменника були віра та усвідомлена місія служіння Україні.

РОЗДІЛ II. Новелістика Юрія Липи

2.1 Часопростір воєнної прози Юрія Липи

Революція, яка припала на 1917-1921 роки, здавалось би, не інспірувала багато художніх текстів. Оскільки спогади про неї ми знаходимо частіше в мемуаристиці, публіцистиці, спогадах тощо. Таке враження складається, зокрема, через те, що цей період в текстах, які займають чільне місце в каноні, згадується радше опосередковано, одним з небагатьох винятків є хіба що новела «Чотири шаблі» Ю. Яновського.

Очевидно, що про цей період не могли не писати письменники, які брали безпосередню участь у національно-визвольних змаганнях. До прикладу, події 1917-1921 роки часто ставали темами творчості В. Винниченко («Боротьба: з листів студента засланоного в солдати», «Голод»), П. Панч («Там, де верби над ставом» та ін), Ю. Смолич (оповідання) та ін. Така непомітність цього періоду в літературі зумовлена тим, що після нього відбувається встановлення радянського режиму, а незадовго вибухнула Друга світова війна. Всі ці події потребують літературного осмислення, відповідно зміщується акцент з 1917-1921 років. Проте майже вся воєнна проза Юрія Липи присвячена саме цьому революційному періоду.

У своїй дисертації присвяченій еміграційній міжвоєнній прозі 1919-1939 років І. Жиленко поділяє аналізовані тексти на чотири групи: міфологічні, національно-історичні, етологічні та новелістичні жанри художньо-публіцистичного спрямування²⁸. Згідно з цим поділом, воєнна

---

²⁸ Жиленко І. Р. Мала проза української й російської літературної еміграції 1919–1939 рр.: проблемно-тематична та жанрово-стильова типологія. – Рукопис. Київ, 2019. - С. 3

проза Ю. Липи вписується одразу у дві групи: національно-історичну та жанри художньо-публіцистичного спрямування. Національно-історична група, на думку дослідниці, вирізняється тим, що тексти такого штибу постають після національно-визвольних змагань та Жовтневого перевороту. Однією з домінантних рис такої прози є схильність до народнопоетичної естетики: персонажі уподібнюються до фольклорних героїв, на кшталт богатирів чи козаків²⁹. Протагоністи у текстах Ю. Липи здебільшого одновимірні, вони є втіленням великої ідеї (це може бути українська державність, захист селянства, тощо), наприклад, Рубан із однойменної новели. Така спрощеність головних героїв, яка наближає їх до фольклорних персонажів, як і фольклорна умовність, стає своєрідним «кодом порозуміння», як писав І. Денисюк, між автором та реципієнтом³⁰.

До новелістичних жанрів художньо-публіцистичного спрямування ми можемо зараховувати воєнну прозу Ю. Липи лише почасти, оскільки до цієї групи відносять психологічну новелу (жанр не характерний для прози Ю. Липи), а також нариси, спогади на публіцистичній або документальній основі. Попри те, що воєнна проза письменника не є автофікційною, очевидно, що описувані в текстах події мають історичне підґрунтя. Варто звернути увагу і на те, що вперше тексти про національно-визвольні змагання були опубліковані у кінці 30-х у збірці з лаконічною назвою – “Нотатник”³¹, що наче натякає на документальні підґрунтя описаного.

---

²⁹ Жиленко І. Р. Мала проза української й російської літературної еміграції 1919–1939 рр.: проблемно-тематична та жанрово-стильова типологія. – Рукопис. Київ, 2019. - С. 3-4

³⁰ Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів: Науково-видавниче товариство “Академічний Експрес”, 1999. - С.232

³¹ Руснак І. Художній світ оповідання “Гаркавий” Юрія Липи //Дев’яті Липівські читання. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, ПУЕТ, 2018. - С. 182

Як було згадано раніше, персонажам новел Ю. Липи бракує психологічної глибини, адже вони є радше втіленням якихось магістральних ідей. Парадоксальним чином назви більшості новел на воєнну тематику – це імена персонажів або навіть політичних діячів, наприклад, «Коваль Супрун», «Гринів», «Моренко», «Гаркавий», «Петлюра», «Рубан», «Петька Клин, нальотчик». Здавалось би, це експліцитний анонс того, що акцент буде зроблено на персонажах, їхніх переживаннях та реакціях на навколишні події³². Проте головну роль відіграватиме місце подій, а не ті, хто них братиме безпосередню участь.

Отож важливою стає також географія, адже у своїх творах він фокусується саме на південній Україні, більшість подій відбуватимуться в Одещині, Херсонщині та ін. І через протистояння полярних політичних сил все чіткіше оприявлюється протистояння міста та села. Ця дихотомія в українській літературі викристалізовується наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст., оскільки приблизно в той період тема міста стає вагомю в українській літературі³³. Але разом з тим до шістдесятих років ХХ ст. урбаністичний простір ще недостатньо освоєний, бо навіть у двадцяті роки місто подається у інтерпретації селянина, того, для кого цей простір чужий³⁴. Проте місто – це не лише простір, але й своєрідний персонаж³⁵, який більшості героїв Ю. Липи видається ворожим. Не випадково автор часто вдається до метонімії, наприклад: «Одеса,

³² Руснак І. Художній світ оповідання «Гаркавий» Юрія Липи // Дев'ять Липівські читання. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, ПУЕТ, 2018. - С.183

³³ Мариняк Р. Урбаністичний і рустикальний художній простір та його втілення в сучасній українській літературі. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки», 2018, 26. - С.52

³⁴ Агеева В. Місто як об'єкт бажання // Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2008. - С.95

³⁵ Мариняк Р. Урбаністичний і рустикальний художній простір та його втілення в сучасній українській літературі. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки», 2018, 26. С. 51-58. - С.52

голодна і холодна, сміялась з цієї історії»³⁶. В свою чергу, війна у прозі письменника стає інструментом для опанування цього антагоністичного простору. В цьому плані прикметним є епізод з новели «Гринів»: «Кроком руш! – скомандував старшина, і йому здалось на хвилину, що, може, вдасться легко опанувати місто, так упевнено й спокійно лунала хода його відділу широкими асфальтовими вулицями середмістя»³⁷.

Місто як таке головний герой цієї новели може хіба що “опанувати”, але аж ніяк не прийняти, адже до якого він може відчувати хіба що ненависть: «Як клекотіння, біла по голові Гринева ненависть. З досадою поглядав на доми, де, певно, плакались, і тряслись, і молились або підповзали до вікон в нужденній цікавості люди. Ненавидів і це місто, і безглузду боротьбу насліпо»³⁸.

Ненависть і своєрідний страх по відношенню до міста виникає і в Моренка з однойменної новели: «Кав'ярня – еліта, що шулилась, кривилась на спалах його прапора, який плив ось уже в глибині вулиці. Моренко чув збоку кепкування, і серце його стиснулось. Несподівано для себе він зрозумів, що найсвятіше в нім є найбільш безборонне, як ніжне усміхнене немовля серед вовчої отари. Ця кав'ярня насміхалась з його золота й блакиті»³⁹. Можна припустити, що кав'ярня як топос не випадкова, адже заклади такого типу стають надзвичайно важливими для міської культури, зокрема для богеми, кінця XIX – початку XX століть. Культура кав'ярень в певній мірі сполучала загальноєвропейський модернізм з українським, а також була свідченням якихось універсальних тенденцій⁴⁰. Але разом з тим, це було

---

³⁶ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Нальотчик”. - С.406

³⁷ Так само. Новела “Гринів”. - С.272

³⁸ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Гринів”. - С.275

³⁹ Так само. Новела “Моренко”. - С.312

⁴⁰ Гундорова Т. Літературна богема, топос повсякденності і модерністський рух: слов'янський контекст

наскрізь міське явище, яке Моренко, уродженець села, інстинктивно сприймає як щось вороже.

У новелі “Гаркавий” письменник намагається трактувати цю дихотомію доволі відсторонено, для цього він “вводить” третю сторону – міщан. Вони не солідаризуються ні з містом, ні з селом, адже обидва цих топоси сигналізують про різні види небезпеки: «Гаркавий приглядався до їх облич: це були спокійні люди. <...> Вони боялись села, бо приносило криваві несподіванки, лякались міста, бо давало залізні накази. Їм були ненависні рушничі стріли, й голосна команда, й гromи військових тулумбасів. Тепер не було влади, здавалось їм, і вони раділи»⁴¹.

Без влади місто набуває абсолютно інших характеристик для його жителів, особливо в контексті національно-визвольних змагань 1917-1921 років, коли влада змінювалась надзвичайно швидко. Тому не випадково, що в такому доволі маргіналізованому просторі комфортно себе почуватиме хіба що такий же маргіналізований персонаж.

У новелі “Петька Клинь, нальотчик” головний герой – місцевий бандит, які під час цього нестабільного періоду особливо активізувались. Для воєнної прози Ю. Липи – це доволі не характерний персонаж, адже у його текстах протагоністами виступають зазвичай петлюрівці або ж навіть гетьманівці. Попри те, що діяльність нальотчиків не виправдовується автором, але Петька в тексті постає як романтизований, майже що фольклорний образ. Це зумовлено тим, що бандити користувались популярністю серед мешканців міста: “Злодії мали також симпатію серед населення, навіть часто серед пограбованих: бо виявляли

---

⁴¹ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Гаркавий”. - С.339

часом більше шляхетності і доброго серця, як т. зв. ідейні армії. Про нальотчиків оповідано легенди, співано пісні, імена видатніших у всіх були на устах”⁴². У тексті Петька є якраз одним із тих нальотчиків, ім'я якого всім відоме, це навіть викликає заздрість у одного із знайомих героя, Васьки Мацана. Можливо, з цим пов'язані і структура самої новели, яка скидається на прозову версію такої пісні про бандита, спершу йдеться про його подвиги, акцентується увага на його майже гіперболізованій вправності, а завершується все його загибеллю. Але навіть смерть головного героя доволі романтизована, він перед розстрілом просить дозволу заспівати пісню, в якій оповідає про своє життя.

Ця новела важлива ще й тому, що саме в ній Ю. Липа актуалізує *єврейський романтичний бандитський міф*. До того автор не покликався на жоден з існуючих одеських міфів. Йван Козленко у своєму романі “Танжер” (який, до речі, можна вважати своєрідною реінтерпретацією Одеси як міфологізованого простору) виокремлює кілька міфів пов'язаних з цих містом: згаданий бандитський міф, інтернаціональний міф, російський міф⁴³. Останній, до речі, ніколи не був монолітний, з одного боку це російський довоєнний міф, згодом постає міф білогвардійської Одеси. Характерно, що цілісного українського одеського міфу Одеси до двадцятих років ХХ століття ще не існувало, його створенню сприяє популярність кінематографу в цей період, саме тоді до міста переїздить багато митців, які починають працювати на кінофабриці (О. Довженко, М. Бажан, Ю. Яновський, М. Семенко та ін.). З огляду на це “Майстер корабля” стає важливим романом, оскільки абсолютно ігнорує російське бачення Одеси, а намагається витворити

⁴² Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Нальотчик”. - С.401

⁴³ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Танжер”. - С.148

український міф цього міста. Цікаво, що більшість воєнних новел аналізованого нами письменника написані в кінці двадцятих-тридцятих роках, здебільшого у 1937 році, проте письменник не покликається на тексти двадцятих років, які були важливими для розуміння переосмислення міфології цього міста. Натомість він ретранслює типове бачення півдня як такого: «В тім напруженні міста, злитими із власним напруженням, він пізнав Південь. Пізнав пристрасті, нагі й виразні у взаємній, відвічній, божеській боротьбі понад головами людей. <...> Про той Південь говорили тут і статуї мармурових богинь у ратуші, і герцог де Рішельє в римській тозі вгорі над портом, і кам'яні скитські баби в степах довкола, і колонади грецьких, венеціанських і флорентійських будівель»⁴⁴. Або ж апелює до мультикультурного міфу Одеси, перелічуючи різні народності, які проживали в Одесі: «Кав'ярня!... Тут був цвіт міста... Тонконогі бабусі, підмальовані на дівчатка, у величезних капелюхах товсті грації з брильянтовими перстнями на пальцях, вузьконосі бліді аристократки з автоматичним усміхом. Рештки усяких націй, – темноокі і товстогубі грекині, сарацинські лиця жидівок, худі, як жокеї, кавказці, товстосидні вірменські купці, заспані клубові арапи і гендлярі збіжжям у кашкетах, важкі, як надморські валуни... <...> Над мармуровими столиками, в дешевій золотавій декорації, у велетенській півтемній кав'ярні порушалася гнилава фауна російщини»⁴⁵. Але як вже зазначалось, протагоністи його текстів ставляться до цього міста здебільшого вороже, а таке етнічне різноманіття для них радше маркер інакшості, який лише підсилює відчуття того наскільки ж їм чужий цей простір.

---

⁴⁴ Так само. Новела «Гринів». - С.283

⁴⁵ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела «Моренко». - С.313

Проте автор звертає увагу і на рустикальний простір і зміни в ньому, адже сільська ідилія розпадається під натиском зовнішніх обставин. Яскравим свідченням цього є новела “Гаркавий”. В цьому тексті головний герой, повертаючись у рідний хутір, бачить його пограбованим і зруйновим⁴⁶. Для нього побачене стає поштовхом до пришвидшеного дорослішання: “Не думав більше про школу. Школа зосталась за парканом”⁴⁷. Вступ героя у лави гетьманівців, а згодом повстанців може свідчити і про його бажання повернути цю втрачену ідилію, знову ж таки воєнним шляхом.

Отже, війна для головних героїв згаданих новел – це єдиний спосіб змиритись із містом. Проте не лише рядові вояки мислять такими категоріями, у представників різних влад цілком ідентичні цілі.

Характерно, що саме чекісти ословлюють свою потребу у зміні цілої країни: «Нашим завданням є, щоб в Україні були такі самі лиця. Не слова, не діла, найважливіше для чекіста – оцінка ока. Що понад аршин, то – підозріле, то стяти <...> Люди, – усміхався, – повинні бути рівненькі, як штахети, палочка коло палочки, брусик коло бруска, одна з прапорцем червоним – комуніст»⁴⁸. Парадоксально, але прагнення, здавалось би, української влади цілком “римується” із мріями більшовиків, навіть репліки персонажів схожі: «Мусимо своїх Рубанів обтесати і пристосувати. Час минув на романтичні дикості. Все мусить бути зоране, розбудоване, розплановане»⁴⁹. Без сумніву, війни та революції передбачають зміни, але цікавим в обох цих фрагментах є те, що в обох випадках йдеться про простір, який має бути видозмінений.

---

⁴⁶ Руснак І. Художній світ оповідання “Гаркавий” Юрія Липи //Дев’яті Липівські читання. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, ПУЕТ, 2018. – С. 188.

⁴⁷ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Гаркавий”. - С.332

⁴⁸ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Рубан”. - С.348

⁴⁹ Так само. Новела “Рубан”. - С.378

Навіть, коли чекісту йдеться про те, що потрібно робити з людьми, він їх дегуманізує, говорячи про них, наче про місце, яке можна легко модифікувати.

Проте таке мислення зумовлене часом. Ранній модернізм якраз прикметний спротивом по відношенню до цінностей минулого, звідси і генераційний конфлікт⁵⁰. Якщо говорити про соціополітичну ситуацію 1917-1921 років, то йдеться і про встановлення нового радянського режиму, який ворожий до здобутків минулого.

Особливо показовою є новела “Коваль Супрун”, де дуже чітко простежується антагонізм нових та старих цінностей. Частково, ця суперечність резонує із уже згаданим конфліктом міста і села, що стане помітним десь наприкінці твору. Хоча насамперед йдеться про дихотомію сили і розуму, яку чудово резюмує репліка головного героя новели: “Я ж казав вам: а може, краще люшня!”⁵¹. Власне, ці слова є наслідком дискусії між Супруном та кооператором, який переконував головного героя у важливості знань, які можуть стати підґрунтям для розбудови держави. Але згодом виявляється, що кооператор йде у військо, відповідно обирає “люшню”, а не цінності, які рекламував до того.

Супрун теж змінюється, кульмінацією цих трансформацій буде його наказ щодо спалення книжок: “Старого, – сказав важко до людей, –

---

⁵⁰ Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Вид. друге, переробл. та доп. Київ: Критика, 2009.

⁵¹ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Супрун”. - С.241

прогнать. Нехай іде до міста: тут скінчилось їхнє. А книжки, – сказав ще важче і почав злізати по драбині, – на підпал. То – не наше”⁵².

У тексті є ще цікавий момент, який може слугувати ключем до розуміння цього епізоду, автор зазначає, що в один момент російська культура наче зникає, але натомість залишаються лише “проглини”. Проте тут може йтися не лише про культуру російську, але й т. зв. “буржуазну”, яку більшовики та люди на кшталт Супруна рішуче відкидають.

Непрактичність старих цінностей та несформованість нових штовхають таких людей до радикальних вчинків. У малій прозі письменника загалом часто йдеться про ці ментальні зсуви породжені епохою, у “Кам'янці столичному” навіть з'являється поділ на Ярославові та Святославові часи: “Бо за Ярослава-то, хлопче, ченці, значить ми – інтелігенти – сиділи собі, процвітали. Книжечки писали, проповіді декламували. А тепер, хлопче, часи Святославові, – походи! Коні іржать, свідомі кметі сире м'ясо їдять, з кулеметів стріляють і нам пальцем погрожують: сиди, чернеча душе, тихо, – тепер меч говорить, і копита тупотять”⁵³.

У новелі “Література” хоч і відсутній такий прямий поділ на епохи, проте абсолютно чітко оприявлюється поколіннєвий розрив, а також раптові зміни, про що говорить редактор Приступко: “Ото тому болісно мені сказати: ви пишете, як я. Тобто: ви є непотрібні, бо ж я вже своє виконав. Не вітряки інтелігентської буденщини, не сморід мужицького пригнічення, та й не Афонська гора естетів, – а щось інше тепер буде на чолі. Тим іншим жийте, з тим іншим йдіть. Треба бути

⁵² Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Супрун”. - С.252

⁵³ Так само. Новела “Кам'янець Столичний”. - С.419

консеквентним. Старе минуло – ідіть з тим іншим”⁵⁴. Проте у Приступка, як і у інших героїв, немає чіткого розуміння що ж це нове означає. Є лише впевненість у застарілості вартостей, які були до того. Відповідно інтелігенція з її цінностями, за присудом Приступка (та й Ю. Липа, очевидно, з ним імпліцитно солідаризується) непотрібна, застаріла. Таке бачення знань або мистецтва перекується з тим, що відбувається у вже аналізованій новелі “Коваль Супрун”, тільки, звісно, без спалень книжок.

Цікаво, що війна в текстах Ю. Липи часто обростає метафорами, здебільшого матримоніальними. Війна уподібнюється до весілля у новелі “Гринів”. У тексті навіть присутній цілий епізод, коли головний герой випадково потрапив на весілля, проте деякі з присутніх розуміють, що він чужий і реагують напрочуд агресивно та ледь не влаштовують бійку. Це той момент, коли насильство і весілля перехрещується. Проте потрібно зважати на те, що для Гринева все стає більш реальним лише під час бойових дій, саме тому постійні ототожнення з весіллям сприймаються двояко. Наприклад, в одному з епізодів сам стрій військових скидається йому на весільний: “Ішло їх кільканадцять, озброєних, у жупанах синіх і зелених, ішли гордовито, швидко. Щось весільне було в їх мундирах”⁵⁵ та “Їм тільки вишивані рушники перев'язувати через рам'я, – подумав галичанин. – Їдуть, як старости до засватаної”⁵⁶. Проте такі паралелі виникають не лише у Гринева, але й незнайомого сотника: “Ох, і весілля ж утнемо, бра’!”⁵⁷ Лакофф і Джонсон у своїй праці “Метафори, якими ми живемо” стверджують, що

---

⁵⁴ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Література”. - С.319

⁵⁵ Так само. Новела “Гринів”. - С.266

⁵⁶ Так само.

⁵⁷ Так само. - С.265

“метафори можуть створювати для нас реальності, особливо соціальні реальності”⁵⁸. Тобто метафоричні вирази відображають не лише базові культурно детерміновані концепти, але й також можуть бути використані для того, щоб впливати на вже існуючі значення чи поняттям в певному соціокультурному контексті⁵⁹.

Отож, помічаємо як в надзвичайних умовах поняття, які не мають нічого спільного з війною, набувають мілітарних конотацій.

Проте варто звернути також увагу на специфіку самого головного героя з новели “Гринів”. На думку Н. Левицької, в цьому тексті є багато перегуків із лицарськими романами, оскільки сам Гринів є своєрідним втіленням лицаря, про це свідчить, зокрема і його віддана закоханість у прекрасну незнайомку у жалобі. Її випадкова поява якої рятує головного героя та інших, через що Гринів починає називати її своїм “вояцьким щастям”. На жаль, образ героїні найбільш кволий у всьому тексті, оскільки вона прописана доволі схематично та існує радше для того, щоб доповнити головного героя. Таке захоплення лицарством та прекрасними дами абсолютно невинна, Ю. Липа звертає увагу на романтичні настрої свого часу, а також інтерес до лицарства як такого. Але разом з тим він подає у цьому тексті зовсім інше трактування цього образу, адже на початку ХХ століття лицарство було популярним у фашистській та нацистській інтерпретаціях, в той час як Ю. Липа фокусується саме на людяності та духовному аристократизмі свого героя⁶⁰.

---

⁵⁸ Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 256 p. - С.156

⁵⁹ Koller V. "A Shotgun Wedding": Co-occurrence of War and Marriage Metaphors in Mergers and Acquisitions Discourse, *Metaphor and Symbol*, 2009. - С.183

⁶⁰ Левицька Н. Образ героя нового типу в новелі “Гринів” Юрія Липи // *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 275. - С.164

Ще однією вказівкою на те, що цей текст частково був інспірований лицарськими романами є момент передсмертного марення головного героя, коли йому здається наче він опиняється на сповіді у священника. Сказане Гриневим, на думку Н. Левицької, підтверджує те, що сюжет новели опирається на мандрівний сюжет про символічний шлюб між лицарем та прекрасною дамою⁶¹.

Отож, війна в текстах Ю. Липи осмислюється насамперед просторово. На це вказує акцент на темпоральних ідентифікаторах, а також схематичність героїв, які хоч і за задумом автора мали б бути центральними, але головні ролі натомість відіграють місця, де відбуваються події. В цьому розумінні більш потужним видається конфлікт міста та села, який стає одним з провідним в новелах. Очевидно, важливим стає не лише місце, але й час, який стає поштовхом до переосмисленням вартостей. Також потрібно звернути увагу і на метафори та порівняння, які стають своєрідними ключами до відчитування певних текстів.

2.2 Параболічні виміри поетичної прози Юрія Липи: специфіка образів-символів

У поетичній прозі Ю. Липи можна знайти елементи параболічності, на це вказує сама структура творів, яка повсякчас мімікрує під притчі біблійного зразка. Власне, релігійна складова є домінантною у поетичній прозі письменника, але він не обмежується лише нею.

---

⁶¹ Левицька Н. Образ героя нового типу в новелі “Гринів” Юрія Липи // Культура народів Причорномор'я. 2014. № 275. С. 163-168. - С.166

Насамперед, потрібно звернути увагу, що ж таке притча в художній літературі. Отож, для цього жанру притаманне апелювання до загальнолюдських проблем, актуальних для різних епох, наприклад, проблема свободи вибору чи людське буття як таке⁶². Ю. Веремчук вважає, що ми можемо говорити про параболічність тоді, коли «зміст твору постає ширшим від того конкретного одиничного тлумачення, що випливає з його безпосереднього сюжету, тобто у випадку появи смислових нашарувань на поверхні твору»⁶³. Параболічний твір завжди концептуальний, в ньому часто відносні часові чи географічні межі, оскільки порушені проблеми універсалізуються, а відтак стають незалежними від певного часу і простору⁶⁴. Алегоричне зображення життя у притчі спричиняє різноманітні інтерпретації одного і того ж тексту. Саме такі тенденції дають підстави Г. Бондаренко говорити про те, що ХХ століття відзначилось «притчовим вибухом»⁶⁵.

Як вже було зазначено раніше, релігійне підґрунтя надзвичайно важливе для кращого розуміння творчості Ю. Липи. Загалом, поети празької школи часто апелювали до біблійної образності, хоча для цього були різні причини. О. Стефанович, Г. Мазуренко та Н. Лівицька-Холодна звертаються до символіки такого штибу для рефлексій над людським духовним началом. В той час як у творчості О. Теліги, Є. Маланюка, О. Ольжича та Ю. Липи біблійні мотиви співіснують із соціально-політичними, доповнюючи їх. Попри різні підходи,

---

⁶² Тарнашинська Л. «Паралельна дійсність» у координатах притчі: Вільям Голдінг та Валерій Шевчук // Всесвіт. 1999. № 2. – С. 105.

⁶³ Веремчук Ю. Притчевість та асоціативність у поезії п'єси-притчі // Вісник Житомирського педагогічного університету. 2004. Випуск 15.— С. 179-183.

⁶⁴ Так само.

⁶⁵ Бондаренко Г. Ф. Притча як видова категорія // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2005. Вип. 22. – С. 180-181.

важливість релігійної образності у творчості пражан не піддається сумніву.

На думку О. Климентової, ключова функція християнських мотивів у творчості поетів цієї школи та Юрія Липи зокрема, полягає в тому, щоб зробити акцент на трагічній долі окремої одиниці та й цілого народу в антигуманному суспільстві⁶⁶. Про роль християнства у творчості письменника писало чимало дослідників, особливо цікавою є розвідка С. Кучеренко “Релігійний дискурс у творчості Юрія Липи (історіографічний огляд)”, в якій науковиці звертає увагу на важливості біографічного методу при інтерпретації текстів письменника⁶⁷. Зазвичай на релігійні мотиви у творчості письменника звертають у контексті його поезії, з акцентом на збірці “Вірую”. Рецензія Гавриїла Костельника на цю збірку в певній мірі може слугувати ключем до розуміння деяких його прозових текстів: “Він менше зважає на декораційний бік поезії, бо любить динаміку думок. Тому деякі його вірші виходять виходять як сухі моралізаторські повчання; інші – як ідеологічна пропаганда; інші – як молитовні оди”⁶⁸. Момент моралізаторства надзвичайно важливий при аналізі новел, про які йтиме мова. Проте у випадках цих чотирьох текстів письменник аж ніяк не ігнорує естетичну складову, адже іноді він стилізує новели під біблійні притчі або використовує елементи з народної словесності, для того, щоб краще увиразнити свої ідеї.

У новелах “Той” та “Пісня темному” письменник, що цікаво, міркує не на соціальні теми, а радше дошукується сенсу буття, людяності. Характерно, що у обох текстах використовуються евфемізми

⁶⁶ Климентова О. Історико-літературний феномен “празької школи” // Дивослово. 2003. №10. – С. 13.

⁶⁷ Кучеренко С. Релігійний дискурс у творчості Юрія Липи (історіографічний огляд) // Волинський благовісник. 2020. – С. 203-216.

⁶⁸ Костельник Г. Юрій Липа “Вірую” (1938) // Юрій Липа. Час людини: поезії та проза. Харків: Фоліо, 2019. – С. 529.

на позначення Бога та диявола, що дає підстави говорити про те, що письменник свідомо надає своїм текстам притчевої форми. В обох текстах любов та віра стають надзвичайно важливими, саме в них письменник бачить сенс. У новелі “Той” людина здатна пройти через прірву (яку можна інтерпретувати як багатопланову метафору) лише завдяки вірі: “Вірю, Господи: і жили мої – віра, і м'язи мої – віра, і віра тече в жилах моїх і м'язах, і крок мій іде шляхом віри неминучої”⁶⁹. Тобто, для Ю. Липи, віра стає поводитирем людини в темні часи, враховуючи, що цей текст написаний у 1922 році, вже після поразки УНР, можна вважати, що цей текст виник внаслідок переживань самого автора. У новелі “Пісня темному” письменнику йдеться не лише про віру, але й любов: “І тут, з плачем і прокляттям, ламаючи руки, заспівала людина пісню про любов, що єдина всевідуча і невмолима, як біле сяйво над усім, що нерухоме, і вбиває всі змінності прекрасні. І голос людини був, як струна, різка, а тіло билосся в печалі об каміння”⁷⁰.

Цікаво, що в обох згаданих новелах події відбуваються в горах, скелях. Опозиція верху і низу стає особливо значущою, якщо ми розглядаємо ці тексти як параболічні. Під час аналізу символічного наповнення цих новел особливо цінною є думка А. Демедюк про те, що гори можуть слугувати своєрідним етапом під час якого літературні герої можуть переживати душевні зміни⁷¹. Протиставлення верху і низу є значущим в українській національній картині світу, адже є втіленням благополуччя, життєвості, в той час як низ символізує щось не надто

---

⁶⁹ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Той”. - С.225

⁷⁰ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Пісня”. - С.226

⁷¹ Демедюк Н. Лейтмотив повісті «Санаторійна зона» Миколи Хвильового // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. 2008. Вип. 10. – С. 298.

позитивне⁷². Тобто гора стає місцем, де безіменні герої новел “Той” та “Пісня темному” переосмислюють своє життя.

“Пісня про потугу вірну і статечну” та “Черня” менше наснажені релігійними мотивами, проте вони насичені образами-символами, інтерпретація яких надзвичайно важлива для кращого розуміння текстів, оскільки символ покликаний відобразити не об’єктивну, а внутрішню суть предмета. У символі акумулюється тяглість традиції, адже він містить у собі зв’язок із історією, предметами побуту, релігійними віруваннями⁷³. У “Пісні про потугу вірну і статечну” ключовим образом стає постать лицаря, поява якого сигналізує про майбутнє визволення України. Варто звернути увагу також і на те, що сам образ лицаря надзвичайно важливий для пражан, естетика яких базувалась на уславленні величі Русі. а також подвигів війська (лицарства) запорозького. Дмитро Донцов, який мав значний вплив на письменників цієї школи, видав працю з доволі характерною назвою “Незримі скрижалі Кобзаря (містика лицарства запорозького”, особливо цікавим є перший абзац першого розділу: “Панічний страх, непевність завтра, шал забави і злочину, зник всякої дисципліни і респекту до якогось ідеалу, знецінення всього високого й шляхетного, бездумність ошалілої або оберненої в рабство маси, повна розгубленість і брак керми у правлячих верств і потворна тінь диявольських сил, що нависла над ними, грозячи загибеллю християнського Окциденту, – ось жахливі знаки, що звістують

---

⁷² Бобро М. Опозиції «верх – низ» та «рух угору – рух вниз» як аксіологічні маркери концепту «життя» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія «Філологія», Вип. 77, 2017. – С. 40.

⁷³ Іванова Г. Символ як художній засіб творення цілісної картини світу в белетристиці Івана Давидкова (болгаро-українські паралелі) // Слов’янський світ: Зб. наук. пр. К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2010. Вип. 8. – С. 86.

кінець “віку цього”. Кінець не світу, а певної доби в історії людства”⁷⁴. Лише зважаючи на цей фрагмент, можна виокремити кілька важливих тем: відчуття кінця епохи, важливість ролі сильної індивідуальності, адже натовп ненадійний. Проте найважливішим є те, що Д. Донцов скаржиться на знецінення всього шляхетного, а духовний аристократизм, сучасне лицарство, якраз є тим, що прокламували у своїй творчості та публіцистиці пражани. Вартою уваги є теоретична праця Ю. Липи “Бій за українську літературу”, адже письменник звертає увагу на філософські та соціальні проблеми, що може бути помічним при аналізі його художніх текстів. У есеї “Розмова з заходом” йому йдеться про духовну кризу, яку породжує закінчення війни, проте спроби заповнення цієї кризи можуть бути сумнівної якості, адже в такий час зростає попит на нові ідеологічні концепції, подекуди сумнівної вартості та навіть шкідливі. На думку письменника, “розбудовувати” зруйноване має т. зв. “велика людина”. Концепція такої людини позичена у американського психолога Вільяма Макдугалла, на думку якого саме одиниця є головним чинником у розбудові нації: “Велика людина є конструктором раси, там де бракує цього чинника не повстане нація, хоч би раса й була дуже однорідна”⁷⁵. Також на думку письменника, ця велика людина повинна керувати цілою громадою, ця ідея в певній мірі знаходить своє художнє втілення у “Пісні про потугу вірну і статечну”, коли алегоричні фігури на кшталт Горя або персоніфіковані Хмара та Камінь кажуть сімом братам: “Гей, мало вас: лише семеро мечів!”⁷⁶, проте лицар, який приходить їм на службу переконує їх в іншому: “Мало нас – багато в

---

⁷⁴ Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря: містика лицарства запорозького Торонто: Гомін України, 1961. – С. 7.

⁷⁵ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Бій”. - С.74-75

⁷⁶ Так само. Новела “Пісня”. - С.227

нас! За нами молодість, сонце ясне, вітер буйний і рід козакоруський!”⁷⁷. Це, так би мовити, пом’якшений варіант ідеї з однією сильною особистістю, натомість йдеться про невелике коло людей, які можуть змінювати державу.

Варто зазначити, що символічними є не лише образи, але й числа. Важливим у тексті є число сім, адже головні герої – це сім братів. Зазвичай в українському фольклорі, особливо в казках, це число використовується або на позначення кількості героїв (як і в цьому випадку), або на позначення відрізків часу (герої можуть не бачитись сім років, або подорож триває сім років чи сім днів та ночей). Вагомість цього числа для давніх слов’ян зумовлено тим, що воно позначало найбільшу повноту міри. Це можна простежити в традиціях, до прикладу, родовід ведеться від сьомого коліна, так само, якщо якщо накласти на людський рід, то воно діятиме сім поколінь. Інше важливе число – це три, воно може бути значущим для Ю. Липи, оскільки є сакральним у християнстві, адже Бог виступає у трьох іпостасях. Якщо апелювати до слов’янської міфології, то мікромодель світу – дерево, теж тривимірне, адже крона символізує небо, стовбур – землю, а коріння – потойбіччя. У цій новелі це число набуває особливого значення, адже герої “по третьому бою мали землю рідну за собою”⁷⁸. Що цікаво, брати здатні викликати лицаря лише з третього разу: “Гукнуть раз – дарма, їхній голос погас. Гукнуть удруге – обізвались долини і луги, а втретє гукнуть – з тої землі, що облогом лежить, і з того цвіту, що тим рідна земля квітне, – виходить лицар невідомий, опанчею лице закриваючи: Я прийшов до вас, браття, святому ділу служити!”⁷⁹. Вже цей абзац є

---

⁷⁷ Так само. - С.228

⁷⁸ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Пісня”. - С.226

⁷⁹ Так само. - С.228

цікавим прикладом синтезу національно-визвольної ідеї, фольклорних та християнських елементів. Впливи народної словесності простежуються у формі новели, можна помітити численні епітети, які притаманні саме для фольклорних текстів. Християнські елементи у цьому тексті вплетені радше імпліцитно, якщо порівнювати з раніше аналізованими новелами, хіба вірш, який завершує новелу стає своєрідною підказкою, адже там є такий рядок: “А слуга я – Бога й України”⁸⁰.

Християнська тема слугує обрамленням в новелі “Черниця”, буквально одразу про те, що головна героїня щаслива саме завдяки своїй вірі: “Я своє щастя знайшла: не дивіться, що черниці щоки позападали, що голова сивіє, що тіло нидіє, а ноги кривавляться, битими шляхами дигаючи. Я на церкву Божу збираю: з того діла гріха не буде” (черниця, 230). Але разом з тим у тексті подається і світське минуле героїні, а також, що важливо, закоханість у чоловіка: “Не їм, не думаю, тільки в мислях його гуляю, – ой сподобала й тебе, козаче, узяв ти моє серце в припіл та й забрав із собою у свої краї, де ти – паном”⁸¹. Проте знайомству з тим чоловіком передують сон. Важливість сновидінь для письменників першої половини ХХ століття важко переоцінити, адже поширення психоаналізу неабияк розбудило інтерес до теми підсвідомості, в тому числі й до снів⁸². Власне, у цьому сні героїня бачить змію, яка обвила будяк, її зовнішні характеристики наче не віщують нічого доброго: “змія люта, чорна й вельми велика, голова її під сонцем, а з пащі розкритої отрута капає”⁸³. В українській культурі змія як така набула амбівалентних характеристик, адже в українських

---

⁸⁰ Так само. - С.229

⁸¹ Так само. Новела “Черниця”. - С.232

⁸² Саковець С. Міфопоетична організація оніропростору у поезії Василя Стуса // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2011. Вип. 27. – С. 285.

⁸³ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Черниця”. - С.232

народних казках змії часто виступають в ролі позитивних персонажів. Загалом, образ змії-тотема існував на українських землях ще з трипільських часів, можливо, з тих часів і поширилось вірування, що проживання змії біля оселі може принести господарю багатство та благополуччя⁸⁴. Проте ми схилиємось до думки, що зміїну символіку автор інтерпретує у християнському руслі. Митрополит Іларіон у праці “Дохристиянські вірування українського народу” зазначає: “З гадюки виростають чорти, і тому вона нечиста. Усі гади на Чесного Хреста ховаються до свого Вирію, а тому небезпечно цього дня йти до лісу”⁸⁵, але разом з тим вчений розмежовує гадюк та вужів, останні якраз можуть допомагати людям. Проте змія як така – це “постійна погроза світу”⁸⁶, адже герої та святі часто боролись саме із зміями, мотив зміборства надзвичайно поширений у фольклорі. У випадку головної героїні змія у сні могла символізувати можливість іншого життя, адже чоловік у якого вона закохується виявляється розбійником. Тобто сама новела в певній мірі дидактична, знову ж таки з акцентом на важливості віри та моралі, на користь яких вона і робить вибір. Навіть більше, головна героїня в першому та останньому абзацах акцентує на тому, що вона дбає не про себе, а збирає гроші на “Храм Божий, якого світ не бачив”⁸⁷. Можна навіть говорити про те, що сама героїня внаслідок цього вибору переживає трансформацію, сприймаючи себе минулу себе як іншу особистість.

Символізуються також і кольори, особливо вагому роль відіграють срібний та чорний, адже пера саме цих кольорів залишаються в руках у

---

⁸⁴ Крашеніннікова Т. Образ змії в українській літературній казці//Стаття. - С. 4

⁸⁵ Митрополит І. Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Акціонерне товариство “Обереги”, 1992. - С.78

⁸⁶ Так само. - С.79

⁸⁷ Липа Ю. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. Новела “Черниця”. - С.233

Мар'яни, коли її покидає той чоловік. Г. Коваль зауважує, що срібний разом із золотим є найбільш уживаними кольорами у календарно-обрядовому фольклорі. Це обумовлено тим, що в піснях такого штибу часто прославляють людей, які беруть участь у ритуальних обрядах та їхні пісні, відповідно в цих піснях повсякчас виринають об'єкти золотого або срібного забарвлення⁸⁸. Варто також зазначити, що срібний, разом із золотим та білим, один з тих кольорів, які найбільше символізуються, це зумовлено тим, що вони вказують на фантастичність та ірреальність подій⁸⁹. В контексті цієї новели, доречно вважати, що срібний є кольором нереального вибору, адже можливість його реалізації з самого початку була доволі примарна.

Отже, для кращого розуміння поетичної прози Ю. Липи потрібно зважати на біблійні мотиви, адже письменник стилізує свої тексти під притчі саме біблійного зразка, звідси експліцитна дидактичність текстів. Важливим є також ідеологічний складник, адже на свою прозу письменник часто екстраполює також і свої політичні погляди. Також в новелах присутні фольклорні елементи, це відображається на рівні стилістики та символіки.

У цьому розділі ми аналізували малу прозу Ю. Липи, яку прийнято поділяти на воєнну та поетичну. Власне, у воєнній прозі письменник фокусується на періоді національно-визвольних змагань 1917-1921 років. Хоч про цей період писали Ю. Смолич, Ю. Яновський, П. Панч, В. Винниченко та ін., він все ж недостатньо добре представлений в українській літературі, це можна пов'язати з тим, що

---

⁸⁸ Коваль Г. Колір як ознака образотворення в календарно-обрядовій поезії // Народознавчі зошити. Серія філологічна, 2014. - С.734

⁸⁹ Левчук О. Колірний код фольклорного образу коня та його символічне значення в українській народній творчості // Міфологія і Фольклор, 2009, №1(2). - С.30

незадовго після цих подій відбулась Друга світова війна, яка теж потребувала літературного осмислення, а в естетичному плані відбувалось становлення соцреалізму, відповідно ця тема все ж не до кінця добре представлена в українському літературному каноні. Саме через це воєнна проза аналізованого нами письменника щонайменше варта уваги. Всі тексти про цей період схожі не лише через тему, але й через специфіку назв самих новел, адже більшість з них названі в честь головних героїв (наприклад, “Рубан”, “Гаркавий”, “Гринів”, тощо). Таким чином письменник наче намагається виокремити індивідуальність в умовах воєнних подій, що збігається з важливістю індивідуалізму для письменників “Празької школи”. Парадоксально, але протагоністи у Ю. Липи доволі схематичні та психологічні неглибокі. Це дає підстави стверджувати, що в новелах акцент зміщується на документальну складову, що дозволяє вважати ці тексти цінними з точки зору історичності. Варто також зазначити, що вагому роль в новелах відіграє саме місце подій, адже письменник пише саме про південну Україну, найчастіше про Одесу. Цікаво, але це місто станом на той час не мало чітко сформованого т. зв. міфу, адже, як відомо, міста акумулюють в собі не лише історію, але й певну урбаністичну міфологію. На той час був сформований російський (білогвардійський) та єврейський бандитський міфи. Письменник не намагається створити український міф, хоча до нього такі спроби були (“Майстер корабля” Ю. Яновський). Натомість в одній з новел “Петька Клин, нальотчик” він апелює до впізнаваного бандитського міфу, це єдиний з розглянутих текстів, де протагоніст не петлюрівець або гетьманівець. Проте для більшості протагоністів воєнних новел місто – це ворожий та чужий простір, ненависті до якого вони не приховують. Тема дихотомії міста та села стає особливо помітною саме в період кінця XIX ст. – початку XX ст., та

й сама урбаністична тема як така належить до цього періоду. Помітну роль в текстах про війну відіграють метафори, у тексті “Гринів” вони набувають матримоніального забарвлення. На думку Н. Левицької, спорідненість війни та весілля у тексті дає підстави шукати в цій новелі відголоски лицарського роману, що не випадково, зважаючи на інтерес пражан до теми лицарства.

Поетична проза Ю. Липи тяжіє до біблійних мотивів, на це вказує вказує навіть стилістика самих текстів, яка нагадує притчі. Власне, саме це дає підстави розглядати ці тексти як параболічні, через схильність до універсалізації проблем, а також насиченість символами. Як вже згадувалось, християнські мотиви домінують у всій творчості письменника, його прозові тексти не виключення. На християнське спрямування текстів Ю. Липи звертало увагу чимало дослідників. Зазвичай в центрі їхньої уваги опиняється поезія Ю. Липи, особливо збірка “Вірую”. Але апелювання до біблійної символіки та сюжетів характерне загалом всіх письменників, які належали до “Празької школи”. Для більшості з них релігійна складова доповнювала соціально-політичні проблеми, допомагала їм розкритись краще. Цей підхід притаманний і для Ю. Липи, хоча у текстах “Той” та “Пісня темному” цілком відсутнє ідеологічне підґрунтя. В той час як у “Пісні про потугу вірну і статечну” можна відшукати відголосок програних національно-визвольних змагань, адже семеро братів намагаються “розбудити Україну”, а їм на підмогу приходить лицар. Загалом, як вже зазначалось тема лицарства стає особливо популярною на початку ХХ століття, для Ю. Липи та решти пражан, лицарство як концепція важливе для них, адже воно передбачає можливість відродження високих цінностей минулого. У новелі “Черниця” можна помітити синтез фольклорних та

християнських елементів, адже попри ідейну християнську спрямованість, в плані форми можна помітити численні фольклорні епітети.

Розділ III. Роман “Козаки в Московії” Юрія Липи в контексті історії української літератури ХХ століття

3.1. Значення роману “Козаки в Московії” у розвиткові традицій української історичної романістики

В українській літературі історична тематика посідає чільне місце. Її висвітлено в літописах Київської Русі, в козацьких літописах та ін., що зумовлено потребою зафіксувати події національного, соціального значення, щоденного, драматичного, трагічного змісту, щоб передати їх до нащадків. Проте «притаманний їм жанровий синкретизм, з якого ще не відгалузилися власне художні твори, не міг влаштувати попиту на літературу, який сформувався у ХІХ ст. Саме тоді спостерігається відмежування історичної повісті і роману від історичної прози».⁹⁰

«В канонічному розумінні жанру»⁹¹, на думку А. Гуляка, можемо розглядати як перший історичний роман «Чорну раду» (1857) Пантелеймона Куліша. У “Чорній Раді” є дистанція між часом, коли автор писав твір, та подіями, які зображав у романі (1663 р.). Є. Баран наголошує насамперед на “вальтер-скоттівських” традиціях в українській літературі: своєрідна манера сюжетотворення, починаючи від традиційного зачину («неголовний герой збирається чи перебуває в дорозі») до логічно завершеної розповіді про героїв головних, які є відомими історичними постатями або вигаданими персонажами, чії долі пов’язані з діями історичної особи; активна авторська позиція;

---

⁹⁰ Мельнікова Ю.О. Генеза історичного роману в українському літературознавстві як однієї із модифікацій жанру / Ю.О. Мельнікова // Актуальні проблеми слов’янської філології. – Випуск ХХІІІ. – Ч.2 – 2010. – С.56–66.

⁹¹ Гуляк А. Б. Становлення українського історичного роману / Анатолій Гуляк. – К. : ТОВ Міжнародна фінансова агенція, 1997. – С. 290

поєднання реалістичних і романтичних елементів у характеротворенні персонажів⁹².

Не погоджується дослідниця Н. Бернадська, яка каже, що «Чорна рада» Пантелеймона Куліша - це полемічний твір, який не є зразком вальтер-скоттівської традиції в історичному романі української літератури.

Наступний етап процесу становлення історичної прози в українській літературі - друга половина XIX століття, коли українські прозаїки працювали як у романтичному напрямі (Ю. Федькович, С. Воробкевич, М. Обачний та ін.), так і в реалістичному (І. Нечуй-Левицький, І. Франко).

На думку В. Шевчука, у цей період виникає новий тип історичного твору, який у жанровій парадигмі претендує на визначення: «історично-тенденційний»: автор зацікавлений не лише історією та минулим у всіх фарбах, а насамперед тим, як проблеми минулого переграють із сучасністю.

За словами О. Боярчук, «на етапі становлення нової української прози ставлення літератури до власного минулого ставало актом творчості»⁹³.

У 20–30-ті роки XX ст. у літературі Західної України історична белетристика утверджується у творах В. Бірчака, Б. Лепкого, Ю. Опільського, А. Чайковського. Жанр історичної прози обирали для письма Катря Гриневичева, Юрій Липа та Юрій Косач.

---

⁹² Баран С. Українська історична проза другої половини XIX – початку XX століття і Орест Левицький / Євген Баран. – Львів : Логос, 1998. – С.91

⁹³ Боярчук О. Експериментальна проза 20-х років XX століття : жанрово-стильові модифікації (В. Домонтович, А. Любченко, М. Йогансен) / Оксана Боярчук : автореф. дис..... к.філол.н. / 10.01.01 – українська література / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 19 с.

Автори прагнули детально дослідити минуле життя, завдяки чому проза закономірно посіла чільне місце в історичній літературі і стала каталізатором для розвитку історичного роману як провідного жанру⁹⁴.

“Козаки в Московії” Юрія Липи об’єднав у собі два різновиди роману: історичного й авантюрно-пригодницького. Український літературознавець Л. Череватенко охарактеризував роман так: “...роман пригод з XVII століття. Неабиякий здобуток української історичної прози - всієї, не лише діаспорної”⁹⁵

Історичний та авантюрно-пригодницький романи мають окремі генезу й здобутки в своєму розвитку. Попередники Юрія Липи у прозовому мистецтві залишили вагомі напрацювання. Є. Гребінка, П. Куліш, М. Костомаров, М. Старицький, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, М. Грушевський, А. Лотоцький, Б. Грінченко, А. Кащенко, А. Чайковський - автори, які не переривали тяглу традицію історичної прози впродовж XIX та XX століття.

Автори звертаються до історичного роману, щоб через минуле розглянути сучасне, збагнути причини й наслідки подій минулих та сьогодення, зрозуміти свій народ: пройти з ним його шлях із помилками та перемогами.

Едвард Саїд, розглядаючи взаємопов’язаність культури та імперіалізму, вжив словосполучення “неминулість минулого”, наголошуючи, що “звернення до минулого - одна з найефективніших стратегій інтерпретації теперішнього”⁹⁶. У ході дослідження можна викремити й суголосну до слів Саїда ціль, з якою створив історичний

⁹⁴ Пустовіт Т.М. Методологічна основа художнього аналізу історичного процесу в творах Д. Балашова: Монографія / Т. П. Пустовіт. — Вінниця : ВНТУ, 2012. - С. 150

⁹⁵ Череватенко Л. “...І тим мечем нашим гострим утвердимось”//Липа Ю. Козаки в Московії: Роман із XVII століття. - К.: Вид-во імені Олени Теліги; журнал “Дніпро”, 2000. - С. 3-10

⁹⁶ Саїд, Едвард. Культура й імперіалізм. – Київ: Критика, 2007.

роман Юрій Липа: допомогти українцям збагнути свою ідентичність, пізнати силу свого народу, а через це пізнання збагнули самих себе.

Історичний роман не був для авторів способом зобразити реальні історичні події в обрамленні письменницького хисту. Прозаїки не переслідували мету передати історичну правду, натомість намагались "перекроїти", "вдосконалити" факти для того, щоб увиразнити дидактичний посил, показати потенційний розвиток подій за уникнення тих чи інших помилок, прокласти місток до сучасників. Про це в передмові до "Захара Беркута" вів мову ще І. Франко: "повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих естетичних цілей, для втілення певної ідеї в певних живих, типових особах. Повість історична має вартість, коли її основна ідея може зайняти сучасних живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна."⁹⁷

"Вихід на сучасність" є невід'ємною історичної літератури ХІХ - початку ХХ ст. Найчастіше це намагання авторів пробудити почуття національної самосвідомості, гордості за величні справи і героїзм предків, висвітлити негативні наслідки зрад чи окреслити ймовірні шляхи розвитку нації (як, наприклад, у "Чорній раді" П. Куліша).

У 1920-1930-ті роки актуалізація, педалювання на сучасному розумінні подій минулого набувають в історичних творах гіпертрофованого характеру: "...українській літературі нелегко було відстояти право на історичний жанр, і спочатку вона мала підпорядковувати його розробці актуальної революційної теми та революційних мотивів, вишукуючи в минулому свого народу переважно моменти класової боротьби, повстань, вибухів бунтівної енергії".⁹⁸

---

⁹⁷ Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. - Т.16. - К.: Наукова думка, 1978. - С.512

⁹⁸ Дзюба І. Проза // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн.-Кн. 1: 1910-1930-ті роки.-К: Либідь, 1994. - С. 475

На таку гіпертрофованість змушені були вказувати й дослідники радянської доби, попри те, що від них і авторів історичних творів сувора цензура вимагала тлумачити історії крізь призму “єдино правильного” марксистсько-більшовицького вчення: “..було чимало різних труднощів, а серед них і небезпека вдатися до "модернізації" минулого...Особливо згубною і небезпечною була вона для художньої літератури, бо заохочувала митців до "осучаснення" історії, до необмеженого суб'єктивізму, тобто до всього того за межами чого губиться поняття історичного твору... сучасність виділялася в художності їхніх творів неорганічними шматками, звучала різкими дисонансами, не допомагала, а заважала історично-правдивому зображенню минулого"⁹⁹

Проблема гіпертрофованості зумовила те, що в історичній прозі акцентувалася увага на протистоянні козацької черні й старшини, будь-які історичні події розглядалися крізь призму класової боротьби, невинувато тих чи інших історичних діячів перетворювали в ідеологів класової боротьби (наприклад. Тарас Трясило в однойменному віршованому романі В. Сосюри, І. Богун та ін.).

Другою характерною рисою історичних романів 1920-х й початку 1930-х років на території підрадянської України - пряма орієнтація на документальність. Письменників не задовольняли тільки наукові дослідження істориків, вони самі активно працювали в архівах у пошуках усе нових фактів, тому їх твори часто ставали белетризованими науковими розвідками. Це призвело до того, що документи не тільки ставали основою романного сюжету, але й активно вводилися в текст твору великими фрагментами чи повістю, при цьому автор нерідко не виділяв їх як документ, а робив частиною власного наративу.

---

⁹⁹ Сиротюк М. Український радянський історичний роман: Проблема історичної та художньої правди. - К.: Вид-во АН УРСР, 1992. - 396 с. - С.70

Паралельно подібні тенденції спостерігаються в українській історичній романістиці Західної України та письменників-емігрантів. Детальне опрацювання документів і їх тяжіння над текстами творів, інколи нездатність позбавитися обтяжливого диктату документів характерні для історичних творів 1920-1930-х років (К. Гриневичевої, О. Назарука, І. Филипчака, В. Бірчака та ін.)

Політична заангажованість була зумовлена "настроями та ідеологічними уподобаннями певних кіл суспільства. Переважала патріотична, національно-героїчна тематика..."¹⁰⁰

Це призводить до того, що письменники створюють пафосні заяви і розлогі монологи національно-патріотичного звучання, які були аналогічними для історичних епох, які відтворювали автори; витворюють історичні міфи (наприклад, відомий міф про те, що Роксолана домоглася відмови Сулеймана Пишного від набігів на українські землі ("Роксоляна, жінка Халіфа й падишаха..." О. Назарука).

В літературі, що творили на теренах Західної України та в еміграції соціально-політична заангажованість була не такою агресивною, "м'якшою", ніж це спостерігалось у творах українських письменників, що писали в радянський час.

Своєрідним продовженням і розвитком цих традицій історичної романістики попереднього десятиліття став роман Юрія Липи «Козаки в Московії» (1934). Саме не тільки продовженням, але й розвитком, тим розвитком, який йшов у руслі продуктивної перспективи української історичної прози в подальші періоди розвитку.

---

¹⁰⁰ Дзюба І. Проза // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн.-Кн. 1: 1910-1930-ті роки.-К: Либідь, 1994.-С. 440-481. - С. 479

Джерельна база роману Ю. Липи спиралася на величезний обсяг історичних документів і праць. Цим роман суттєво відрізнявся від радянської історичної романістики.

Л. Череватенко наводить уривок із поезії Ю. Липи "Мемуари", який переконує в чудовому знанні автора різномовних історичних джерел:

Адамус Олеар'юс, його милость Глетчер
 До мене йдуть щодня, сидять край столу ввечір;
 Приходять з актами пан писар Генеральний,
 Климентій вірші чететь. О броні пальній.
 Оповідують складно пан Трембецький,
 Пан Герберштайн - златинська, Бернгарт - по-німецьки.¹⁰¹

Згодом ці джерела різним чином проявлять себе у тексті "Козаків у Московії".

Вже на перших сторінках роману один із головних персонажів твору, книжник Симеон Латка-Старушич знайомить своїх "кумпанів" з творами Герберштейна "Rerum Moscovitarum Commentarii" (праці Герберштайна цінні насамперед тим, що автор чітко розмежував поняття Русь і Московія¹⁰², про це детальніше в дослідженнях Д. Наливайка, напр.: , Александра Гваніні "Descriptio Moschoviae", данця Якоба "Nodoerogicon Ruthenicum", згадує "Олеаріуша Адамуса", карту, "споражону в Данцігу самому перед кількома літами през Ніколауса, мандровця значного і купця", працю Понтана "Bellaria Attica"¹⁰³. Загалом, ці та інші праці дозволили письменникові дати яскраву

¹⁰¹ Череватенко Л. "...І тим мечем нашим гострим утвердимось"//Липа Ю. Козаки в Московії: Роман із XVII століття. - К.: Вид-во імені Олени Теліги; журнал "Дніпро", 2000. - С. 3-10

¹⁰² Наливайко Д. Україна в рецепції західних гуманістів XV-XVI ст. // Європейське Відродження та українська література XIV-XVIII ст.- К: Наукова думка, 1993.- С.3-39.

¹⁰³ Липа Ю. Козаки в Московії: Роман із XVII століття. -К: Вид-во імені Олени Теліги; журнал "Дніпро", 2000.-175 с. - С. 21-23

багатогранну картину життя Східної Європи середини XVII століття, дати у художньому творі виклад дуже цінної й вагомий за обсягом історичної інформації. Цінність її ще більше зростала від того, що роман Ю. Липи був завершений 1934 року, за три роки до того, як було здійснено перше видання праці В. Січинського "Чужинці про Україну".

Важить також те, що інформація про сербів, греків, про інших іноземців у Москві не є плодом авторського вимислу, а взята з конкретних історичних джерел, але про них як про епізодичних романних персонажів нам повідомляє інший персонаж "бакаляр"-чех Фізика. Опосередковано цитує згаданий Фізика історичне джерело і при поясненні, чому ж він опинився в Москві: "У своїм згнобленім краю чув він про царство, де на річці Печорі з хмар оленці малі та білиці спадають, а в піску Волги золоті каміння горять. Тож і примандрував сюди".¹⁰⁴

Саме такий опосередкований спосіб введення історичних документів і праць, без прямого називання їх назв і авторів, стає характерним для "Козаків у Московії". Тим самим роман позбувається ознак наукової праці, стаючи справді художнім твором. Так, читач здогадується, що детальний опис Данціга (Гданська), Ревалії (Таллінна), Нарви, Москви, краєвидів Московії, побуту і звичаїв московитів, тюркських племен Поволжя, степових кочівників тощо автор запозичує з історичних джерел і праць науковців, проте жодних згадок про них чи посилань на них він у текст роману не вводить. Також він не виділяє їх із тексту, навпаки, намагається перетворити в невід'ємний складник романної нарації. Письменник дуже швидко, очевидно, на початковому етапі роботи над твором, приходить до усвідомлення дуже важливої для адекватної рецепції іманентної риси роману - його герметичності, ілюзії

---

¹⁰⁴ Твори в 10 т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. - С. 56

створення окремого самодостатнього і замкнутого світу. "...Автор мусить звабити нас замкненим світом свого роману, а потому відрізати нам шлях до відступу в світ реальності... тільки той є романістом, хто має хист забути про реальність, яку він залишає поза своїм романом, і змушує забути про неї нас" ¹⁰⁵

Це твердження Ортеги-і-Гасета підхоплює Умберто Еко в поясненнях до свого історичного роману "Ім'я Рози": "... для оповіді насамперед необхідно створити певний світ, як можна краще облаштувати його і продумавши у деталях. Потрібно сковувати себе обмеженнями - тоді можна вільно видумувати. У поезії обмеження задаються строфою, рядком, римою... У прозі обмеження диктуються сотвореним нами світом. Хай ми маємо справу зі світом цілком ірреальним, в якому осли літають, а принцеси оживають від поцілунку. Проте при всій довільності і нереалістичності цього світу повинні витримуватися закони, встановлені на самому його початку"¹⁰⁶. Тому роман Юрія Липи вирізняється на тлі тогочасної романістики, яка дуже часто дозволяла собі повертати читача в сучасність, давати сучасні тлумачення і коментарі.

Детальне вивчення епохи, активне, але опосередковане використання документально-джерельної бази і творення замкнутого герметичного світу роману перетворюють "Козаки Московії" у твір, який привертає увагу не тільки з боку фахового історика чи літературознавця, але насамперед увагу масового читача, який отримує важливу інформацію і сприймає авторські інтенції опосередковано, навчається ледь не через розвагу.

---

¹⁰⁵ Ортега-і-Гасет Х. Думки про роман // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. - К: Основи, 1994.-С. 273-305.-С. 297

¹⁰⁶ Эко У. Заметки на полях "Имени Розы" // Эко У. Имя розы.-М.: Книжная палата, 1989.- С. 427-481. С.238-439

Як уже було зазначено на початку дослідження, "Козаки в Московії" це не лише твір історичний за жанром, але це також пригодницький роман.

Жанр пригодницького роману в українській літературі мав значно менші традиції, ніж історичні жанри, однак на початок 1930-х років уже були серйозні напрацювання в цьому напрямі. Це твори О. Досвітнього, М. В. Зорина, П. Лісового, Я. Олесіча, О. Слісаренка, Ю. Смолича, Г. Шкурупія, Ю. Шпола, Ю. Яновського та багатьох інших.

Були в Ю. Липи свої попередники й у творенні пригодницького історичного роману. Безперечно, це насамперед стосується А. Кашенка, а також В. Будзиновського, О. Соколовського, А. Чайковського, "Любі бродяги" й "Надзвичайні пригоди бурсаків" В. Таля, "Козак і воєвода" М. Горбаня та ін. В еміграційній літературі, то тут попередником Ю. Липи можна назвати хіба що В. Винниченка з його "Покладами золота" (1927), елементи пригодницького роману помітні й у його "Сонячній машині" (1924). Ще в середині 1920-х років В. Еллан-Блакитний ставив вимогу творення популярної літератури, яка виконувала б агітаційно-пропагандистські завдання. Він розпочав спільно з І. Кириленком писати роман "Незвичайні пригоди дядька Петра", завершити який завадила передчасна смерть літератора.

Жанрові різновиди роману, які орієнтувалися б на широкого читача, набувають поширення в українській літературі 1920-1930-х років.

Українські письменники намагаються позбавити одноманітності, сюжетної шаблонності навіть "сірі" різновиди роману, як "виробничий" і "колгоспний", прагнули зробити їх "легшими" для читання, доповнювали їх елементами детективу чи пригодницького твору. Можливості донести ідеологічні переконання і настанови для

популярно-масової літератури не пройшли і повз увагу еміграційних письменників, адже еміграційна література часто характеризувалася дзеркальною протилежністю за змістом до радянської, але загальні тенденції розвитку форми творів мали значно більше спільного, ніж відмінного.

Пригодницький характер твору, з одного боку, певним чином "знімав відповідальність" за довільне тлумачення історії чи за політ авторської фантазії, коли письменник вдавався до художнього домислу чи вимислу, а з іншого, - робив роман популярним серед широких читацьких кіл різного рівня інтелектуально-мистецької підготовленості. Це дає змогу тенденційний характер твору, певні ідеологеми, дидактичні настанови донести в привабливій для читання формі, "навчати крізь призму розваги" і "розважати крізь призму повчань". Романіст мусить зробити свій твір цікавим, створити цікавий сюжет і захопливі перипетії дій, які постійно тримали б увагу читача в напрузі та змушували читати сторінку за сторінкою, не відриватись від тексту.

Юрій Липа впорався з цими завданнями жанру в романі "Козаки в Московії".

«Козаки в Московії" Ю. Липи стали органічним продовженням традицій українського історичного і пригодницького роману. Цей роман Липи - перший історично-пригодницький роман в українській еміграційній літературі, яка не втрачала на той момент зв'язків з радянською літературою. Ще більш тісними були контакти із західноукраїнською літературою. Якщо піднятися над поняттями шкіл і груп, то можна стверджувати, що еміграційна й західноукраїнська "автохтонна" література існували й розвивалися в одному напрямку. Формально твір Ю. Липи є першим в еміграційній літературі історичним

та пригодницьким романом, який, започаткував традицію, яка стала дуже продуктивною в наступні десятиліття.

Поява роману “Козаки в Московії” у 1934 році викликала у критиків полярно протилежні відгуки та оцінки. Л. Череватенко наводить уривки “з деяких відгуків тогочасної преси”: “...М. Рудницький в газеті “Діло” зауважив: “Постаті героїв знебарвлені, шабльоново програмові. Роман не різниться від реферату і є досить прикрою лектурою”. У той час газета “Слово”, яка друкувалась у Вільно: “Цей новий том Липи, то боротьба й наука. Липа – то наука державної рації, виложена на історії минулого”. Журнал “Вісник” відзначив: “Приємно вражає в Липи його велике знання доби та її побуту. Причому ця ерудиція не обтяжує роману і не робить його тяжкостраним. Навпаки, книжка читається легко... “Козаки в Московії” є однією з найбільш культурних історичних повістей, які в нас є”. Журнал “Перемога” відмітив, що “книга читається з почуванням, що огортає учасника бенкету: не сахаринову лімонаду п’ється, а важке еспанське вино, що товстою хвилею переливається в горло та буйним хмелем б’є в голову. Тут вам і бистроумні сентенції Франсівського Куаняра і Раблесівський регіт, і наша запорожська бравура, і тріумф державницької думки над приватами шляхти і пристрасть черні”. С. Доленга в журналі “Ми” писав: “Роман “Козаки в Московії” добра й цінна книжка, на ціле небо вища від писань інших письменників в цій ділянці”.¹⁰⁷

Історичний твір Юрія Липи, очевидно, сприймався як зразок ідеологічно загостреної прози у формі пригодницького роману.

Розмови про мистецькі особливості твору уникає і сучасна дослідниця С. Андрусів, обмежуючись ідеологічним підходом: “Роман

¹⁰⁷ Череватенко Л. “...І тим мечем нашим гострим утвердимось”//Липа Ю. Козаки в Московії: Роман із XVII століття. - К.: Вид-во ім. Олени Теліги; 2000. – С. 3-10.

Ю.Липи “Козаки в Московії” уже в самому заголовку окреслює основну ідеологічну опозицію твору: Україна/Росія (Московія), а отже, і основний конфлікт у романі. Це теж різко відрізняє західноукраїнський історичний роман (повість) від українсько-радянського, де обов’язковим ідеологічним каноном було прославлення непорушної і вічної дружби “двох братніх народів”...¹⁰⁸

Лише формально-ідеологічний підхід зумовив й інтерпретацію “Козаків у Московії” як продукту масової культури в одному ряді з тими справді маскультурними писаннями, за які ця книжка, на думку С. Доленги, була “на ціле небо вища”.

Місце роману “Козаки в Московії” в українській літературі можна визначити, лише “вписавши” цей твір у широкий контекст української історичної белетристики та на підставі з’ясування його художньої вартості.

Роман не можна сприймати поза контекстом подій першої третини ХХ, бо ці події переконували, що найбільшою перепоною до української державності став московський імперіалізм та його східна жорстокість.

Актуальним перепрочитання роману є зараз, коли “у часи російської агресії гарячі фрази чергуються гібридними атаками бодай у вигляді “листів щастя” про “один народ”, національна ідентичність залишається одним із маркерів, яким послуговуються не лише заради того, щоб вирізнити себе серед інших, але й для послідовного самопізнання”¹⁰⁹

Детальне вивчення епохи, активне використання документально-джерельної бази і творення замкнутого герметичного світу роману

---

¹⁰⁸ Левицька Н. “Святі лицарі в прозі Юрія Липи”/Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63), №1 Ч.2. 2011 р. – С.1-3.

¹⁰⁹ Тарас Лютий. Передмова до книги Віри Агеєвої “За лаштунками імперії”. – С. 7.

зробили "Козаків в Московії" твором, який привертає увагу не тільки і з боку фахового історика чи літературознавця, але насамперед увагу масового читача, який отримує важливу інформацію і сприймає авторські інтенції опосередковано, навчається ледь не через розвагу.

Із перших сторінок роману Юрій Липа постає перед читачем не лише як літератор, а й як історик. Автор подає вагому кількість першоджерел, що дає розуміння - перед нами текст автора енциклопедичних знань. Перед читачем постає завдання не лише збагнути задум, сюжет та характери героїв, а й ознайомитись з солідною джерельною базою, на які Юрій Липа завжди взуваввся і як літератор, і як історіософ.

Н. Ливицька-Холодна у спогадах «Юрій Липа, якого я знала» пише, що він «не марнував часу, був справді надзвичайно працюючий. Кожному творові передували довші студії. Коли він писав «Козаки в Московії», вивчав мову та звичаї того часу. Його помешкання було повне книжок про життя та побут своїх героїв»¹¹⁰

Вагома частка історичних даних, імен, цитувань може причиною появи труднощів для рецепції сучасного читача. Текст починає чинити спротив для сприйняття, коли автор намагається не лише подати опис місця дії, а й деталізовані історичні портрети об'єктів: «Завданням фортеці Мінде, вибудованої коло самого входу до Данцігської гафи, було не тільки контролювати і давати перепустки кораблям, що прибували й відходили, але залога фортеці мала обов'язок помагати бурмістрові і поліції Данцігу в усіх важніших справах».¹¹¹

---

¹¹⁰ Ливицька Н. "Святі лицарі в прозі Юрія Липи"/Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63), №1 Ч.2. 2011 р. – С.1-3.

¹¹¹ Липа Ю. Т.3: Козаки в Московії: Історичний роман. - 2009. – С. 279.

Відтак, текст потребує чималого залучення читача, аналізу, актуалізації значення вузьковживаних та запозичених слів “гемайн”, “гейнал”; “не загубитись” в іменах: “през Ніколяус”, “Юліуш Цезар Борромей”; “Беата”; орієнтуватись у просторі й часі: “над устями Вісли”, “старий Данціг”; знайомитись із власними назвами: “Марійська Катедра”, “Isolla Bella”.

Хоча впродовж твору стає помітним, що автор плавно припиняє в белетризованій формі викладати історичне минуле, зменшує вкраплення імен давніх документів, авторів, латинських назв.

Окрім можливостей (охопити широкий спектр життєвих подій, глибоко розкрити історію формування характерів численних персонажів, необмежений простір для ліричних відступів, пейзажів тощо), які дає жанр авторам, він також ставить перед ними завдання: дотримуватись балансу художньої оповіді та історичних довідок, документальних свідчень, які прагне ввести письменник в текст. Юрій Липа зумів написати текст, який не лише дає нові знання про історію свого народу, а й вчить нових мов, культур та поглядів. Липі не вдалось зробити це сповна органічно - інколи матеріали з історичних джерел змушують читача звернути з дороги розвитку сюжету й сепаративно сприйняти матеріал. Проте цілісне дослідження тексту доводить, що автор органічно інтегрує ідею й зміст, коли вони стають частиною повідача чи персонажів. Ілюстративним є такий приклад: "Філософ ... слухав балаканину Фізіки про сербів-втікачів, що втекли знов із Москви, сказавши, що "ім гірш турецької муки під московським царством бути", і про греків, яких самі москвини прогнали, бо вмiли тільки латини, того в Римі і в Падуї навчившись. Говорив Фізіка про збагатілих марселісів, що в Тулі і в Калузі гути залізні заложили, про злого Вініуса-голландця і

про єдиного католика в Москві, посла до Рима, поривчастого Менезіуса"¹¹².

Саме такий опосередкований спосіб введення історичних документів і праць, без прямого називання їх назв і авторів, стає характерним для "Козаків у Московії". Тим самим роман позбувається ознак наукової праці, стаючи справді художнім твором. У такий спосіб читач сприймає текст не як художню вигадку, розуміючи, що детальний опис Данціга (Гданська), Ревалії (Таллінна), Нарви, Москви, краєвидів Московії, побуту і звичаїв московитів, тюркських племен Поволжя, степових кочівників тощо автор запозичує з історичних джерел і праць науковців. Проте жодних згадок про них чи посилань на них він у текст роману не вводить. Також він не виділяє їх із тексту, навпаки, намагається перетворити в невід'ємний складник романної нарації.

Письменник, очевидно, на початковому етапі роботи над твором, приходять до усвідомлення дуже важливої для адекватної рецепції іманентної риси роману - його герметичності, ілюзії створення окремого самодостатнього і замкнутого світу. "...автор мусить звабити нас замкненим світом свого роману, а потому відрізати нам шлях до відступу в світ реальності... тільки той є романістом, хто має хист забути про реальність, яку він залишає поза своїм романом, і змушує забути про неї нас"¹¹³

«Козаки в Московії» переконують в тому, що це не був випадковий епізод в історії українсько-російських взаємин, а таке ставлення росіян до "іногородців" має системний характер, родовід сягає ще часів Середньовіччя, не тільки Олексія Тишайшого, але й Івана

---

¹¹² Твори в 10 т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.119.

¹¹³ Ортега-і-Гасет Х.Думки про роман // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. - К: Основи, 1994. – С. 297

Грозного. Тому жорстокості цього царя, яка не має меж і стосується усіх без винятку, присвячено чимало сторінок у романі Ю. Липи. Невипадково москвини сприймають себе спадкоємцями цього лютого царя. У системності московського імперіалізму покликані переконувати й ті сторінки, які подають історію того, як "москалі, підбивши хитрими словами й обіцянками", підкорили собі татарське князівство і "господарювали як хотіли". Григорій Трембецький проходить той шлях прозріння щодо російської ментальності політики, який, на думку автора, повинні пройти всі ті, хто ще мав хоч якісь москвофільські ілюзії, а мати подібні ілюзії могли лише ті, хто не мав безпосереднього контакту із "старшим братом" і його "любов'ю".

С. Андрусів відносить роман "Козаки в Московії" до "типових продуктів масової культури", ставлячи автора на одну дошку із другорядними галицькими беллетристами. "Твори культових для наймасовішої галицької читацької аудиторії історичних бестселерів А.Чайківського, В.Будзиновського, І.Филипчака, Ю.Липи, С.Ордівського, А.Лотоцького були типовими продуктами тодішньої масової культури, деколи не надто високої мистецької вартості, але саме вони і саме завдяки своїй масовості, популярності, можливо, найбільше спричинилися до глибокого прищеплення національної ідентичності масовій свідомості галицьких українців..."¹¹⁴. Проте за своєю ідейно-художньою цінністю, своїм інтелектуальним вмістом історичної правди, фактів, афоризмів і сентенцій, багатомовністю, глибоким дослідженням побуту та культури українців та "московитів" роман не вписується в рамки "масової культури". Єдиним індикатором "масовості" може слугувати лише той факт, що "Козаків Московії" писав для

---

¹¹⁴ Левицька Н. "Святі лицарі в прозі Юрія Липи"/Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63), №1 Ч.2. 2011 р. – С.1-3.

самоствердження нації, тому його роман популярно-масовою поетикою орієнтувався на широке коло читачів.

“Для формування ідентичности конче необхідий образ іншого, чужого, і цим чужим для української літератури виступа якраз “москаль”, уособлення загрози й руйнації, втілення деструктивних для українського соціуму сил”¹¹⁵. Досить часто у романі Липи утвердження українського укладу життя, світогляду, ментальності відбувається через контрастне протиставлення з Московією.

Автор насичує текст контрастними порівняннями та риторичними запитаннями на кшталт: "Тягота, приятелю, в людях оцих... Из очей їх жалоб і обрид визирає... Чи то в нас не краще? Нашими дорогами побачиш і лектики, і кінних, і піших прочан. Ба, кого на наші землі не спіткаєш..."¹¹⁶; або "О Москво, Москво, чи зогнию в тобі так, як усі в тобі гниють? Стільки нещастя в тобі, стільки сліз і горя, що у цілому світі стільки немає. Найбідніший чабан козацький щасливіший від твоїх князів"¹¹⁷; "Учительнее братство... усю Московію вчили шляхетного казнодіинства і штуки панегіриків та повінчувань... Крім виноградарів науки, були в тім монастирі і різьбарі, і малярі козацькі..."¹¹⁸.

Ідейно-художня вартість роману Ю. Липи не тільки у тому, що автор "Козаків в Московії" подає яскраві картини минулого України, Московії та Європи й Азії загалом, белетризує багатий фактичний матеріал із історичних розвідок минулого й сучасності, хоча одне це вже, безперечно, викликає зацікавлення з боку широкого читача.

---

¹¹⁵ Агеева Віра. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. – С.13

¹¹⁶ Юрій Липа. Твори в 10 т. - Львів: Каменярь, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. 279 С. – С.57.

¹¹⁷ Так само. – С.89

¹¹⁸ Так само. – С.146

Значно важливішим видається те, що письменник відтворює етап переходу від сприйняття України як просто територіальної одиниці, на якій проживають люди з певними спільними ментальними рисами, до розуміння її як єдиної держави, основу якої становить одна нація. Саме цей процес у романі постає як найвагоміший здобуток Хмельниччини.

Безперечним художнім досягненням письменника є те, що він прагне відтворювати цей процес не прямою "лобовою атакою", у дусі агітаційно-ілюстративної романістики радянської України 1930-х років, а "за дотичною", опосередковано, крізь призму сприйняти навколишньої дійсності Трембецьким і його кумпанів.

Цікавим є симбіоз художнього вимислу та реальності в романі. Не відповідають історичним реаліям описані в романі Ю. Липи вибори керівника козацької старшини й держави. По-перше, з грудня 1647 року жодного разу до смерті Хмельницького не відбулося жодних виборів чи перевиборів козацького провідника. По друге, жодного разу на радах козацької старшини ніхто не спробував поставити питання про наділення гетьмана повноваженнями монарха, тим паче про запровадження династичної монархії. Хоча певна логіка в такому ході подій у "Козаках в Московії" була. Адже Богдан Хмельницький зумів до 1657 року, без жодного зібрання ради, створити ґрунтовні передумови для встановлення спадкової монархії, що згодом призвело до передачі гетьманської влади з елементами абсолютизму його синові Ю. Хмельницькому.

Ще більше логіка такого розвитку подій була зумовлена актуалізаційними моментами у творі. До сучасників Юрія Липи надзвичайно важливо було донести думку про існування повноцінної української держави у XVII столітті, з усіма належними інститутами влади, з визначним провідником на чолі. Частково це було творення

міфу, який подорожував у свідомості українців віру в існування державницьких традицій, у те, що УНР чи Гетьманат як українська держава постали не на пустому місці. За допомогою засобу міфотворення, автор транслює віру у невідворотне відродження цих традицій і вказував шлях до їх здійснення: необхідно забути про власні дріб'язкові справи й навіть кривди заради згуртування у справах загальнонаціональних і загальнодержавних.

Автор уміло використовує прийом градації. Він не зразу відтворює процес виборів і, відповідно, момент вершинного досягнення селянської революції, а підводить Трембецького, "кумпанів" і читачів до цього поступово. Усі вони спостерігають очима пана Григорія чи Симеона Латки надзвичайне зрушення народу, потужний рух козацького й селянського війська до Чигирина, коли навіть ніде прилягти спати. Зрештою, Чигирин постає як потужне місто-твердиня з усіма ознаками величної європейської столиці.

Загалом текст роману охоплює події трьох років - від осені 1647 року (тому для "кумпанів", які перебувають за межами рідного краю, події Хмельниччини довгий час залишаються невідомими, що дозволяє автору подавати їх крізь призму бачення персонажів в учудненому вигляді) до "восьмого листопада року Божого 1650-го, проте, якби не авторська вказівка на ці три роки, то за перипетіями дії читачеві важко було б цю хронологію завважити. Концентричний сюжет призводить до того, що одна подія зразу ж переростає в іншу. Читач з нетерпінням очікує розв'язки однієї колізії, натомість ще до настання цього моменту зав'язуються нові інтригуючі вузли. Тому часові лакуни між подіями чи розділами майже непомітні.

Лише одного разу в тексті роману персонажі зауважують перед початком зими, що в монастирі "до весни критимемось...", а наступний

розділ починається повідомленням, що "в сонці апрілевім сніги потоками взялися". Проте переважно в романі подаються часові прикмети. Уважний читач, якщо підніметься над інтригою, зауважить згадки про ту чи іншу пору року, про місяць, про релігійні свята, прив'язані до конкретної дати, наприклад: "...кропив свяченою водою гори соковитих груш, глечики з медом і солоком, нагідки, любисток, жовтяки й м'ята. Бо то Спаса було"¹¹⁹ Окремі пейзажні штрихи також опосередковано вказують на хронологію подій: " Важкі копиці і стоги сіна чорніли на тлі золотого, західного крайнеба".

Динамічності сюжету сприяє також зовнішня композиція твору, текст якого розділяється на дуже короткі розділи, у 2-5 сторінок: на невеликий порівняно текст роману припадає аж 55 таких розділів. Окремі епізоди, події не переобтяжені описами чи розлогими внутрішніми або зовнішніми монологами (хоча вони теж у романі є), швидко змінюють один одного, як нерозривні ланки цілісного причинно-наслідкового ланцюга.

Наділений роман також іманентними рисами, через які у читацькій рецепції твір сприймається пригодницьким. По-перше, пригодницькому роману необхідні концентричний сюжет, одна-дві ключові події, які пронизують увесь твір. Тривалий час усі дії персонажів об'єднує велика стратегічна мета - Григорія Трембецького підпорядковуються прагненню знайти - це насправді поєднання новел, роз'язка яких не знайти скарби Івана Грозного. Згодом усі вчинки Григорія Трембецького підпорядковуються прагненню знайти Василя Шуйського і відплатити за його обман.

По-друге, потрібен швидкий і непередбачуваний розвиток дії, різкі зміни ситуацій, сміливі, до безглуздя, вчинки персонажів. І такими

---

¹¹⁹ Твори в 10 т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.178.

каскадами подій і зламами "Козаки в Московії" переповнені, коли кілька разів персонажі потрапляють в ув'язнення, здійснюють авантюрні проникнення в царські палати, щоб визволити товариша, і в таємну гробницю Івана Грозного за його тестаментом, протистоять шпигунським підступам москвинів, вступають у збройні сутички з супротивниками тощо.

Ще однією іманентною рисою історичного роману, яка перетворює його у привабливе читиво, є його екзотичність. Екзотичним, а отже, незвичним може бути побут і ментальність наших предків. Ще більше здивування і зацікавлення викликає зображення життя представників інших народів, що спонукає порівнювати чужинців зі своїми, минуле з сучасністю. Особлива цінність твору Ю. Липи, що екзотичність не твориться виключно авторською уявою, а вона спирається на ґрунтовне опрацювання документальних та історіографічних джерел. Письменник створює у романі яскраві картини побуту, звичаїв, матеріально-духовного життя поляків, естонців, москвичів, українців, татар-кипчаків, гайдарів, які привертають увагу читача уже самі по собі, як учуднений погляд сучасника на події та явища минулого. Для підвищення рівня читабельності роману Юрій Липа не вважає за принизливе вдатися і до використання маскультивських прийомів. Так, своєрідним попередженням про не дуже вдалий перебіг виправи пана Трембецького за скарбами Грозного на Нижнє Поволжя стає повідомлення, що "...спіткнулась кобила його..". Текст одразу набуває ознак єдності із "Словом о полку Ігоревім", де сонячне затемнення, сніг та інше - народні прикмети, які є лиховісними знаками. Текст рясніє подібними "попередженнями персонажів і читачів літературних творів, які стали вже стали своєрідними штампами в літературній творчості.

Такими ж прямолінійними і звичними для народної свідомості стають передбачення майбутнього у формі сновидінь. На початку твору Петру сниться його і Трембецького рідні хутори, брязкіт шабель і хитра посмішка московського князя, заклик сокола (птаха Петрового роду) пливати "проти води", бо "кличе... слава і козацький гонор", як пророкування випробувань. Але є й інше пророкування: "Шляхтич Трембецький — один із багатьох, що творили багатство козацького народу, провадить обоз. Багаті села зустрічаються їм на дорозі: із великими школами, із чистими шпиталями, із простодушним, широкогрудим людом. Часом із замків українських лунає заблуканий голос шляхти старої, давно відданої справі народу лицарського, славного в усіх країнах європейських од самого Святослава князя".

Пророкуванням величного майбутнього України-Руси стає і короткий сон Григорія Трембецького при під'їзді до Чигирина про потужне військо велетів, яке "з усіх боків сходилося".

Цікавої трансформації у романі зазнає народна притча про однакову воду з різних посудин (яскравий виклад її подає Д. Павличко у "Притчі про жінок"). Саме такими міркуваннями заспокоює себе Алдоким через втрату дівчини, в яку закохався (при цьому він важко зітхає). Цим автор ніби натякає на продовження притчі - Вода може бути джерельною чи болотною, вводить письменник у текст роману також фольклорні твори татар-кипчаків. Співпереживання, яке виявляють "кумпани", ніби переконує в тому, що персонажі й автор, на відміну від московської ксенофобії, не мають упереджень до культурних надбань інших народів. Особливо ж вражає пророчий плач-видіння втраченим минулим і від ганебної сучасності та месіаністичне видіння славетного майбутнього кипчаків, яке дивним чином перегукується з історією українців та ідейними настановами роману "Козаки в Московії": навіть у

найважчі часи треба вірити у щасливе майбутнє власного народу і робити все можливе й неможливе для його досягнення.

3.2 Специфіка характеротворення в романі

Традиційна для української історичної романістики 1920-х 1930-х років заангажованість у романі Ю. Липи базується на трьох тенденціях: Московія і московити одночасно безмежно жорстокі варвари, дикуни, які хитрістю та обманом підкорюють собі все більші простори; на противагу їм, українці, Козацька Нація характеризуються високим рівнем освіченості, відважні й сильні, діють чесно, мають надзвичайно великий духовний, військовий і економічний потенціал, є комбативними, і їм бракує лише могутньої монаршої руки, яка б об'єднувала та цілеспрямовувала; українська нація і культура - невід'ємний складник загальноєвропейської спільноти й культури. Цим тенденціям підпорядковуються усі художні засоби роману - від сюжетно-композиційних до мовностилістичних.

Ще до приїзду "кумпанів" Григорія Трембецького, його "сестрінка" Петра Соколиця-Вяжевича й Симеона Латки-Старушича в Московію негативне ставлення до цього краю і його населення створюють книги, які зачитує Латка, при чому вибірково увага зосереджується виключно на негативі. Зачитування географічно-етнографічних описів Московії дається не для "кумпанів", а для читачів.

Негативне ставлення до цього краю посилюють неприязні відгуки про москвинів венеціанського купця Паоло Бамбіно: "В Московії уста замикай, кишеню одчиняй, а нікому віри зволь не давати", хоча Трембецький і надалі не хоче розчаровуватися. Адже "єсть то нарід

побожний вельми, і церкви люблячий, і до нашої благочестивої віри горнучийся".¹²⁰

Відповідну інтригу роману становить процес поступового прозріння українського купця, його все більшого розчарування у вчинках москвинів, а згодом і наростання непереборного гніву Шуйського як до уособлення московських хитрощів, зрадливості та підступності. Кожен день перебування в Московії, кожен крок, починаючи з першого знайомства з місцевими жителями-москвинами в тоді ще шведській Нарві, усе більше змінюють уявлення Трембецького та його товаришів про цей край, його населення і його морально-етичну основу.

Важливою проблемою, яку висвітлює Юрій Липа, віра, яка ще один вагомим фактором для протиставлення протагоніста (України) та антагоніста (Росії). Християнське віровчення поєднується у москвинів із брудною лайкою, бо вони стверджують: "Ми не греки, наша віра православна, ми люди царські! ...у нашу Троїцю віримо із святим преподобним Миколаю па чолі, а не в вашу литвинську!".¹²¹ Цю картину доповнює суцільна пиятика процесії прочан до новгородського монастиря святого Антонія на чолі з попами, серед яких багато "були немало на підпитку, одні танцювали, другі співали сороміцьких пісень, треті перегукувались... кілька жінок, напівголих або в самих сорочках".¹²²

Підсилюється враження від "краю обідраних" абсолютною ксенофобією правителів і підданців у Московії, які світочів античної мудрості Цицерона, Тита Лівія, Тацита сприймали виключно як

---

¹²⁰ Твори в 10 Т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.31.

¹²¹ Юрій Липа. Твори в 10 Т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.56.

¹²² Так само. – С.65

"безбожних людей", і навіть до отців християнства і богослужебних книг із інших країн у них було упереджене ставлення, тобто у допетровській Московії не було жодного бажання сприйняти хоч би часточку культурно-духовних надбань інших народів.

Над усім домінує низькопоклонство, рабське визнання себе перед вищим чином "Афоньками" й "Алдошками", повна зневага до людської подобі, здоров'я і життя, коли покара через каліченне звичні речі, вони викликають людини, тортури чи жахливу смерть тваринне захоплення і прагнення видовищ у тих, хто дуже швидко може опинитися на місці катованих.

Автор ілюструє невігластво представників "краю боліт - Москви" промовистими картинами, що зустрічають на своєму шляху українці: наприклад, коли "лесак" несе у шапці ім'я немовляті, яке йому дав піп, "щоб витрясти на дитину чим скоріше", а християни не вміють хреститися і не знають жодної канонічної молитви, крім: "Золотий Боже, Матий Батьку, пошли нам звіра". Це породжує повну відсутність будь-якої моралі, точніше, мораль має дуже своєрідну, звироднілу форму, за якою "волець на волець іде чи нема чого в сусіда пограбувати? Заробіток такий, промисел... Ні, то люди чесні".

Одночасно дізнаємося про боягузтво цих жорстоких людей, які "чужоземців дуже" боялися, зброї їхньої не любили, певне, маючи непогану пам'ять". Автор підкреслює, що особливо пам'ятали, що не варто заводитись із козацтвом, тому так настійливо бояри радять цареві Олексію не шукати державних інтересів на заході (не випадково, очевидно, цього царя московити самі назвали Тишайшим).

Детальне змалювання характерів московитів (диких, аморальних і некультурних) довершують пейзажі й оповіді про столицю Москву, "душну", зі "стадами рудих московських церков" і "отарами сірих

домів", вулицями, "як барліг", у болоті, калік і п'яниць". Трембецький наче підводить підсумок усього московського штибу життя: "Стільки нещастя в тобі, стільки сліз і горя, що й у цілому світі стільки немає... Ти не знаєш, що то вільне й живе, потоптати мусиш усе веселе, задухою світ Божий зробити хочеш"¹²³.

Такими прикметами Московщини, виключно негативних конотацій, насичений весь текст "Козаків в Московії". Безперечно, це позбавляє роман діалогічності, надає йому рис однобокого висвітлення подій минулого і ментальності жителів Московії, хоча і знаходить ґрунтовне підтвердження у першоджерелах тієї доби й у дослідженнях українських і науковців за кордоном ХХ століття. Однак, кожен історичний роман має «вихід на сучасність», актуалізує минувшину крізь призму проблем сьогодення, тобто часу творення.

Козацько-українська земля подається як споконвічний край найбільшого вільнолюбства і поваги до кожної людини. У прагненні переконати в цьому читача автор інколи доходить до нетипових сюжетних колізій. Так, слуга-москвин Алкодим, при першому знайомстві читача з ним, постане своєрідним втіленням московської ментальності, він зростається з нею на підсвідомо-тваринному рівні, і подальші його судження і дії тільки все більше переконують у цьому. Однак в останні хвилини життя Алкодима, зовсім поряд від українських земель, читач несподівано дізнається, що він "внутрі духу козацького і гордості набрався" і тужить перед смертю, що йому "не видать козацькоруської України". Для утвердження української державності багато важить існування державницьких традицій, тому персонажі роману Ю. Липи схильні вважати себе нащадками роду Святослава. Прикметно, що саме від цього князя, який отримав імена Хороброго і

---

¹²³ Твори в 10 т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.89.

Завойовника, а не від Олега Віщого або Володимира Великого чи Ярослава Мудрого веде автор родовід української шляхти. Це цілком вписується у донцовську (та й загальновістниківську) вимогу від життєздатної нації комбативності, чину.

Такими ж комбативними й незламними, як Святослав, постають у творі "кумпани" Григорій Трембецький і Петро Соколець-Вяжевич, українські козаки при московському дворі, майже все українське суспільство 1650 року. Не випадково автор постійно наголошує на великій фізичній силі козаків, їхньому стоїцизмі, надзвичайній силі волі, підкреслюючи ці риси характеру, які єднають їх із ніцшеанською надлюдиною: наприклад, історія з "золотим пугаром", який виграв на бенкеті пан Ригори і без жалю викинув у море, або: "...Зимно закінчив Трембецький, на каміннім лиці уже не можна було афекту пізнати" (на вміння цього персонажа зберігати спокій у найскладніші моменти письменник указує неодноразово).

Тема освіти й культури "Козацької Нації" тісно пов'язана в романі Ю. Липи з переконанням, що українці є невід'ємним складником загальноєвропейської культури й освіти, органічними її співтворцями. Невипадково повчає Симеон Латка Петра Соколяця: «Усюди говори латиною - мене ж по всьому світу розуміли" (щоправда, це золоте правило для освіченого українця ніяк не спрацьовувало в Московії). На підтвердження думки про високий рівень тогочасної освіченості автор переповнює репліки персонажів-українців латинськими виразами й книжними зворотами.

Упродовж читання "Козаків в Московії" видається, що важко виділити головного героя, адже всі три учасники подорожі постають рівноправними партнерами. Згодом з'ясовується, що Соколець-Вяжевич і Латка-Старушич швидше покликані бути рушіями зовнішньої інтриги,

їхні ж характери залишались статичними, не зазнають суттєвих змін. Натомість внутрішній світ Григорія Трембецького переживає довгий еволюційний шлях, якому були й значні потрясіння, і вплив великої кількості деталей, які діяли за принципом "вода камінь точить". Уже зазначений перехід пана Григорія від щирої віри у спорідненість із християнами-одновірцями москвинами до абсолютного несприйняття їх стибу життя є одним із таких еволюційних перетворень у душі цього персонажа, але видається, що не найвагомішим.

Значно важливішим був рух від приватних чи вузькокорпоративних інтересів до усвідомлення себе частиною великої єдиної нації. Патріотичні мотиви звучать протягом усього твору, особливо посилюються вони під час перебування персонажів у Московії, коли вони з'ясовують, що сподівання на раптове неймовірне збагачення є оманною. Щоденна праця для власної користі, а головне, - для користі рідної землі усвідомлюється значно потрібнішою, навіть єдиною можливою. Саме тоді постійно наголошує Симеон Латка, що над приватною людиною вище стоять тільки Бог і Батьківщина: "О чоловіче... що єсть для тебе опорою проч неба: тільки земля, альбо отчизна найсолодша. Для землі отцовської Богом призначено мене, і чую, до родної землі повернуся"¹²⁴. І в цьому його підтримує Трембецький, зауважуючи, що корпоративні купецькі інтереси тільки тимчасово затьмарили йому обов'язок перед рідним краєм: "Покуса впала на мене велика. Купецька кров в мені заграла... Індії Нові і Хіни опанувати, здавалося, буду могти. До осудження духу владичного і утвердження сили матки нашої, України, авкзилярним, думалось, буду...

---

¹²⁴ Юрій Липа. Твори в 10 т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. - С.163.

Ошукала мене чужа земля"¹²⁵. Для Григорія Трембецького належність до шляхетського і купецького стану важить дуже багато. Тому він потерпає, що "кривда станеться станові купецькому" через воєнні виправи Хмельницького, які він довгий час сприймає так, як і пан Ладика та його сусіди: це приватна справа частини козацтва і простолюду, до якої нам нема жодного діла. Дуже важко "урождоному" шляхтичу Трембецькому з "дивною новоповсталою гордістю селюків примиритися".

Це перше купецьке і шляхетське несприйняття перетворень, започаткованих Хмельниччиною, і ставлення до них як стороннього спостерігача постає своєрідним учудненням, адже "кумпани" потрапляють на українські землі майже через три роки відсутності, тому вони мають туманне уявлення про причини, сутність і перебіг подій козацько-селянської революції. Чим глибше вони сприймають їх, тим більше відходять від приватно-корпоративних інтересів до усвідомлення себе частиною новонародженої нації. Ця нація ще не має чіткої назви, як споріднені поняття автор використовує назви "Козацька Нація", "Козацькоруська держава", "Українська нація" тощо. Перші подібні письмові назви були зафіксовані через два десятиліття в українських документах, однак історики стверджують, що Ю. Липа не згрішив проти істини, бо цілком можливе було їх використання і вже в середині XVII століття. Саме в горнилі Хмельниччини проходить активний процес формування цієї нової нації, яка об'єднує представників різних верств і станів. Важко, повільно, але неухильно загальнонаціональні інтереси починають превалювати над особистими.

Уже зазначений перехід пана Григорія від щирої віри у спорідненість із християнами-одновірцями москвинами до абсолютного несприйняття їх штибу життя є одним із таких еволюційних перетворень

---

¹²⁵ Там само. – С.164.

у душі цього персонажа, але видається, що не найвагомим. Значно важливішим був рух від приватних чи вузько корпоративних інтересів до усвідомлення себе частиною великої єдиної нації. Патріотичні мотиви звучать протягом усього Твору, особливо посилюються вони під час перебування персонажів у Московії, коли вони з'ясовують, що сподівання на раптове неймовірне збагачення є оманною.

Зображення українців у романі Ю. Липи, як уже зазначалося, часто будується на контрасті з москвинами, проте, на відміну від однобокого відтворення виключно всього негативного в характері та способі життя москвинів, автор не вдається до виключного, самозакоханого оспівування співвітчизників. Українська нація відтворюється стереографічніше, в єдності її переваг і вад, що надає "Козакам в Московії" поліфонічного характеру. Автор змальовує зрадливість українців, того, що в погоні за багатством і чинами вони готові відмовитися від власної гідності чи загальних справ. Тому гіркі слова зронує Єпіфаній Славинецький про земляків, як прибули в пошуках кращої долі в Москву: "Та й нашим.. однаково приїхавши до Москви, о європейській вольности приятельськи не мислять. Лакузи бо єсть величайки, а над усе хапути... України недостаток відвернув од нас московської ласки остаток. Виразом землю і вміють працювати на ній, однак не бачать далі свого носа і не дивляться в завтрашній день, стають слова діда, дід, який хоче "коло земельки святої поратись. Один одного не кривдитиме..."¹²⁶

Про домагання державно-національних прав він міркує зовсім недалекоглядно, в дусі соціалістично-комуністичних теорій ХХ століття: "А нехай собі б'ються гетьмани...". Схожими міркуваннями керуються

¹²⁶ Твори в 10 Т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.174.

пан Ладика і його товариші, національна еліта, яку цікавлять тільки приватні шляхетські права й успіхи в господарській діяльності. Заради справ громади вони не готові ні на йоту пожертвувати власним добром чи самим стати до військової справи, забувши, що ще зовсім недавно їх позбавляли прав і багатства поляки, і не усвідомлюючи, що завтра вороги довершать свою справу, якщо їм не дати відсічі. Слабкість у певний момент виявив навіть Петро Сокоlecь, який завагався, чи варто ризикувати життям заради порятунку товариша, на мить забувши "про общее добро в упадку": адже він уже був одруженим, тому ставив під загрозу не тільки власне життя і добробут, але й добробут сім'ї. Таке відображення національної ментальності й історично зумовленого світогляду не тільки додає художньої вартості романові, не тільки робить його стереографічним, але й відтворює всю болісність народження єдиного національного організму з хаосу розрізнених груп. Після повернення "кумпанів" в український край рушієм зовнішньої інтриги стає непереборне бажання Трембецького особистої помсти, прагнення покарати князя Шуйського за те, що той посмів обманним шляхом виставити посміховиськом його - українського шляхтича і досвідченого торговця, який користувався пошаною в усіх землях, де тільки не побував. У цих своїх замірах, зрештою, цілком справедливих, він не хоче визнавати жодних перепон, навіть у вигляді вищих національних чи державних інтересів, тому розмежовує "козацького панства і гетьманського рейменту річ" та "привати свої і свої кривди". Внутрішньою ж пружиною інтриги постає процес поступового визрівання державницького мужа з хороброго, але стихійного у своїх учинках Григорія Трембецького, який відбувається у його душі паралельно з зображенням у творі все чіткіших рис новонародженого державного організму. Саме в цей момент автор відходить від принципу

суворого дотримання відповідності романних подій та конкретних історичних фактів. Але потреба "зміцнення сердець" спонукала його до цього. Тому ситим, розчервонілим учасникам бенкету у Ладики протиставляється постать запорозького Сотника, чия портретна характеристика різко контрастує з постатями гостей, які не кош бачити далі за свої приватні справи: "Став у дверях чоловік невисокий, але так поглянув, що здався високим. В кармазини убраний. Срібна чуприна за вухо була заложена, під бронзовим чолом жевріли невмолимі гострі очі, орлиний ніс мав і затиснуті уста під вусом. Горбився і рухи мав поважні, а однак у всій спокійній постаті сотника запорозького скаженість і гордість укривались, як червоне багаття під попелом"¹²⁷. Саме цей сотник нагадує про поклик України, батьківщини-матері, речником якої він сприймає накази Богдана Хмельницького, хоча запорожці загалом не були найпослідовнішими у державницьких справах. Найпадше зверненням до сучасників Юрія Липи, ніж до учасників подій середини XVII століття, можна вважати звернення запорожця, що в образі жебрака-кобзаря мав піднімати народ на підневільних територіях, до таких, як він, таємних послів. Запорожець подає яскраве месіаністичне видиво - панегірик майбутній потужній державі, яка постане як "Річ Посполита Запорозька з усією Україною", понад те, "від Риму більша буде, а полководець наш, пан Богдан, Цезаря перевищить"¹²⁸.

Покликаний посилити враження також опис виїзду Богдана Хмельницького, у якому портретна характеристика гетьмана переконує, що це дійсно надзвичайна постать, державний діяч світового масштабу. Апофеозом сили й величі держави та її керівника стають уже безпосередні вибори, коли вдається приборкати стихію отаманщини.

---

¹²⁷ Твори в 10 т. - Львів: Каменярь, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.182.

¹²⁸ Твори в 10 т. - Львів: Каменярь, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С.189.

Прихильниками цієї отаманщини зображуються уже вбитий на той момент "шкот Перебийніс", полковники Матвій Гладкий, Данило Нечай, тобто ті полковники, яких так любила радянська історична наука як виразників "інтересів простого народу". Для автора і персонажів "Козаків в Московії" вони є популістами, які заради власної вигоди готові твердити все, що сподобається бунтівливий черні, або ж недалекоглядними поборниками сваволі, стихійної анархії. Нелегко приборкати цю стихію, але ідея "монархії дідичної" бере верх, а першим "монархом Руси", "Великим Князем, Ucrainae Rex" стає Богдан Хмельницький. Невипадково ці вибори монарха, які є результатом виключно авторського вимислу, письменник "призначає" на осінь 1650 року: адже це момент найбільшого розмаху Хмельниччини після ряду гучних перемог, а гіркота Берестечка ще не затьмарила всенародного піднесення. У цей момент відбувається остаточне переродження і Григорія Трембецького. "Росла в нім гордість, росла в нім радість, пінилося щастя таке велике, що розвіялися його привати і жалі. Тепер те, що було в нім, було як сонце і живуца земля. Зоднаковіли йому скарби чужинців, був у світлі корони української і в майорінні інсигній слави"¹²⁹.

Пафосне завершення роману підсилює те, що відбувається в душі головного персонажа, творить контрапункт особистого й загального, стає черговою месіаністичною заявою-переконанням у могутності й великому майбутті України: "То велетенський лев козацький з головою понад хмари ричав, опромінений і роздражнений, і простягав залізну лапу над своєю багатою землею"¹³⁰.

---

¹²⁹ Так само. – С. 244.

¹³⁰ Твори в 10 т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. – С. 244.

Найважливіше для автора і Сокольця, що Марія стала не просто дружиною і матір'ю, а й вірним побратимом, який готовий був розділити всі труднощі кочового життя з коханим. Романічність, тяглість концентричного сюжету, раптові повороти дії, внутрішня напруга - усе це поєднується в історії давнього кохання Симеона Латки-Старушича, яке, здавалося, спочатку перебуває за межами сюжету "Козаків в Московії", але згодом знаходить несподівану розв'язку в подіях роману. Коли Латка розповідає приятелям у льохові про давнє кохання його, тоді ще ченця, з Беатою, ця історія видається не більше ніж вставною новелою.

Випадковістю виглядає й те, що Бамбіно не дослухав її до кінця бо заснув. Тільки значно пізніше ми усвідомлюємо, що це була ретардація, яка переносила на пізніший час розв'язку, бо інакше купець Паоло виявив би правду раніше. Продовженням цієї вставної новели видаються і твердження Латки-Старушича, що у нього десь у далекій Італії залишилася донька. Навіть виникає сумнів, чи взагалі не вигадав дивакуватий Симеон цю історію. І тільки після виїзду з Москви Латка раптом з'ясовує, що Марія його донька. Він вирішує берегти цю таємницю, але не є ця історія таємницею для читача, яка захоплює своєю химерною інтригою і здатністю поєднувати в цілісний ланцюг нібито розрізнені епізоди.

Л. Череватенко відзначає дуже важливу рису таланту Ю. Липи, яка значно підсилює інтерес читача до прози цього письменника, вміння це "надзвичайно виразисті й опуклі" "портретні характеристики". На підтвердження цього дослідник роману Ю. Липи наводить характеристики кількох епізодичних персонажів. Але найбільше все-таки приваблюють постаті головних героїв твору. І ці постаті справді "надзвичайно "опуклі й виразисті".

Ми ні з ким не сплутаємо романтично-захопленого, сміливого і дещо нерозважного Петра Соколя. Подаючи переповнені книжними латинськими зворотами репліки, не обов'язково вказувати на їх приналежність Симеону Латці: читач із певного моменту сам чітко визначає те, що їх промовляє вчений філософ, який викликає комічний ефект невідповідністю своїх уявлень про події й людей до реального стану речей.

Григорій Трембецький постає в романі "Козаки в Московії" втіленням вісниківського ідеалу комбативного українця: підприємливий, сміливий, незворушний у найскладніших ситуаціях, інтелектуал, наділений фізичною міццю і військовим хистом, завжди готовий радше діяти, ніж чекати сприятливої нагоди. Еволюція від удатного купця і гоноровитого шляхтича до репрезентанта і провідника українського народу тільки підкреслює його бажання найвищою метою своєї діяльності вважати Батьківщину, але на останніх сторінках роману вона вже стає Батьківщиною усієї козацько-української нації, а не окремих її верств і прошарків.

Підводячи підсумок детального прочитання роману, можемо ствердити, «Козаки в Московії" Юрія Липи стали органічним продовженням традицій українського історичного і пригодницького роману, продовжували й розвивали набутки попередників, вписувалися в контекст сучасної для цього роману літератури, впливали на становлення і розвиток еміграційної літератури в подальшому.

Важливий роман своєю самоцінністю: захопливим сюжетом, умінням відтворювати події й дух минувшини, за допомогою яскравих деталей, кількома штрихами, творити повноцінні образи, а головне вмінням "зміцнити серця" українців у несприятливі часи, спонукати їх забути про "привати" заради загальнонаціональних ідеалів, довести, що

державність має міцні традиції в українській історії й ментальності, настільки міцні, що вони обов'язково відродяться.

ВИСНОВКИ

Детальне вивчення прози Юрія Липи дає змогу ствердити: творча спадщина письменника - це вагоме явище в історії української літератури та є цікавою для сучасного дослідника своїм широкими можливостями інтерпретацій.

Завдяки детальному огляду праць, присвячених художній спадщині Юрія Липи, можна зробити висновок, що ліриці митця поталанило значно більше, ніж прозі. Проза Юрія Липи недостатньо досліджена та потребує ширшої уваги читачів та літературознавців.

На основі наукового прочитання прозових творів письменника можна підсумувати, що вони мають художню та історичну цінність не лише в контексті двадцятих років ХХ століття, а й в контексті сучасності.

У першому розділі було продемонстровано світоглядні орієнтири Юрія Липи крізь призму його біографії, середовища та творчості. Також у розділі визначено місце прози Липи в художньому та критичному дискурсі, ідеологічну та мистецьку позицію письменника.

Серед основних чинників, які витворили світогляд Юрія Липи: сімейна атмосфера, філософські ідеї Тараса Шевченка, Святе Письмо як символ незламної віри та системи духовних цінностей, суспільні (формування державницьких угруповань та інституцій) й політичні (національно-визвольних змагань 1917-1921 років) умови, середовище митців, літераторів, політичних діячів, серед яких жив та творив письменник.

В процесі дослідження було визначено дві найвагомші риси світогляду письменника: віра та усвідомлена місія служіння Україні.

Досліджено, що проза Липи, а саме збірка новел “Нотатник” Липи створені на основі тих вражень та подій, які пережив сам Юрій Липа. Будучи учасником революції, автор дає нам живі постаті, які змальовані з дійсності.

У другому розділі було проаналізовано новели Юрія Липи. У цьому розділі було визначено поділ малої прози Ю. Липи на воєнну та поетичну. В процесі наукового прочитання виявлено, що у воєнній прозі письменник фокусується на періоді національно-визвольних змагань 1917-1921 років. Про цей період писали Ю. Смолич, Ю. Яновський, П. Панч, В. Винниченко та ін. Проте період все ж недостатньо репрезентований в українській літературі. Серед головних причин те, що незадовго після цих подій відбулась Друга світова війна, яка теж потребувала літературного осмислення, а в естетичному плані відбувалось становлення соцреалізму, відповідно ця тема все ж не до кінця добре представлена в українському літературному каноні. В контексті цієї проблеми воєнна проза аналізованого нами письменника стала цінним й вартим уваги матеріалом для дослідження. Всі тексти, які художньо репрезентують цей період, схожі не лише темою, але й через специфіку назв самих новел, адже більшість з них названі в честь головних героїв (наприклад, “Рубан”, “Гаркавий”, “Гринів”, тощо). В такий спосіб письменник намагається виокремити індивідуальність в умовах воєнних подій, що збігається з важливістю індивідуалізму для письменників “Празької школи”. В процесі дослідження характерів малої прози було виявлено, що протагоністи у Юрія Липи доволі схематичні та психологічні неглибокі. Це дає підстави стверджувати: в новелах акцент зміщується на документальну складову, що дозволяє вважати ці тексти цінними з точки зору історичності. Варто також зазначити, що вагому роль в новелах відіграє місце подій, адже

письменник пише про південну Україну, найчастіше про Одесу. Цікавим для дослідження є факт того, що це місто на час 1920-х років не мало чітко сформованого так званого міфу, адже, як відомо, міста акумулюють в собі не лише історію, але й певну урбаністичну міфологію. На той час був сформований російський (білогвардійський) та єврейський бандитський міфи. Письменник не намагається створити український міф, хоча до нього такі спроби були (“Майстер корабля” Ю. Яновський). Натомість в одній з новел “Петька Клин, нальотчик” він апелює до впізнаваного бандитського міфу, це єдиний з розглянутих текстів, де протагоніст не петлюрівець або гетьманівець. Проте для більшості протагоністів воєнних новел місто – це ворожий та чужий простір, ненависті до якого вони не приховують. Тема дихотомії міста та села стає особливо помітною саме в період кінця XIX ст. – початку XX ст., та й сама урбаністична тема як така належить до цього періоду. Помітну роль в текстах про війну відіграють метафори, у тексті “Гринів” вони набувають матримоніального забарвлення. На підставі рис спорідненості війни та весілля у тексті виокремлено діалог з лицарським романом, що не випадково, зважаючи на інтерес пражан до теми лицарства.

Поетична проза Ю. Липи тяжіє до біблійних мотивів, на це вказує вказує навіть стилістика самих текстів, яка нагадує притчі. Зосередженість на мотивах з Біблії, схильність до універсалізації проблем, а також насиченість символами дає підстави розглядати ці тексти як параболічні. У першому розділі дослідження було наголошено на християнських мотивах, домінантних у всій творчості письменника, тому його прозові тексти не виключення. Апелювання до біблійної символіки та сюжетів увібгує малу прозу Липи до розгляду тенденцій у

творчості письменників “Празької школи”. Для більшості з них релігійна складова доповнювала соціально-політичні проблеми, допомагала їм розкритись у творчості повніше. Цей підхід притаманний і для Ю. Липи, хоча у текстах “Той” та “Пісня темному” цілком відсутнє ідеологічне підґрунтя. Натомість “Пісні про потугу вірну і статечну” можна відшукати відголосок програних національно-визвольних змагань, адже семеро братів намагаються “розбудити Україну”, а їм на підмогу приходить лицар. Тема лицарства стала особливо популярною на початку ХХ століття. Підсумовуючи, зазначимо, що для Ю. Липи та решти пражан, лицарство як концепція є архіважливим, адже воно передбачає можливість відродження високих цінностей минулого. Ще однією рисою малої прози є синтез фольклорних та християнських елементів, який у новелі “Черниця”, адже попри ідейну християнську спрямованість, в плані форми присутні численні фольклорні епітети.

Новели Юрія Липи допомагають сучасному читачеві закрити гештальт в українській літературі - роки української революції. У своїй малій прозі авторові вдалось збагнути тогочасних постатей і змалювати з них живих героїв.

У третьому розділі було розглянуто ідейно-художню цінність історичного роману Юрія Липи “Козаки в Московії” в контексті розвитку української белетристики.

Роман “Козаки в Московії” (1934) став своєрідним продовженням традицій історичної романістики попереднього десятиліття. В процесі дослідження було виявлено, що іманентними рисами історичного роману Юрія Липи є "вихід на сучасність". Саме ця риса є невід'ємною історичної літератури ХІХ - початку ХХ ст., тому роман Липи

утверджує історичний роман в тогочасній жанровій парадигмі, а також задає вектор розвитку історичної белетристики у майбутньому.

«Козаки в Московії" Ю. Липи стали органічним продовженням традицій українського історичного і пригодницького роману.

На основі дослідження тексту роману, можна стверджувати, що ідейно-художня вартість роману Ю. Липи у тому, що автор "Козаків в Московії" подає яскраві картини минулого України, Московії та Європи й Азії загалом, белетризує багатий фактичний матеріал із історичних розвідок минулого й сучасності, що, безперечно, викликає зацікавлення з боку широкого читача.

Характерним для "Козаків у Московії" є опосередкований спосіб введення історичних документів і праць, без прямого називання їх назв і авторів. Іманентною рисою роману є його герметичність, ілюзія створення окремого самодостатнього і замкнутого світу.

Традиційна для української історичної романістики 1920-х 1930-х років заангажованість у романі Ю. Липи базується на трьох тенденціях: Московія і московити одночасно безмежно жорстокі варвари, дикуни, які хитрістю та обманом підкорюють собі все більші простори; на противагу їм, українці, Козацька Нація характеризуються високим рівнем освіченості, відважні й сильні, діють чесно, мають надзвичайно великий духовний, військовий і економічний потенціал, є комбативними, і їм бракує лише могутньої монаршої руки, яка б об'єднувала та цілеспрямовувала; українська нація і культура - невід'ємний складник загальноєвропейської спільноти й культури. Цим тенденціям підпорядковуються усі художні засоби роману - від сюжетно-композиційних до мовностилістичних.

Детальне вивчення епохи, активне, але опосередковане використання документально-джерельної бази і творення замкнутого

герметичного світу роману перетворюють "Козаки Московії" у твір, який привертає увагу не тільки з боку фахового історика чи літературознавця, але насамперед увагу масового читача, який отримує важливу інформацію і сприймає авторські інтенції опосередковано, навчається ледь не через розвагу.

Безперечним художнім досягненням письменника є те, що він відтворив процес становлення єдиної нації, єдиної держави України не прямою "лобовою атакою", у дусі агітаційно-ілюстративної романістики радянської України 1930-х років, а "за дотичною", опосередковано, крізь призму сприйняти навколишньої дійсності основних героїв роману.

Ще однією іманентною рисою історичного роману є його екзотичність. Зацікавлення викликає зображення життя представників інших народів, що спонукає порівнювати чужинців зі своїми, минуле з сучасністю. Особлива цінність твору Ю. Липи, що екзотичність не твориться виключно авторською уявою, а спирається на ґрунтовне опрацювання документальних та історіографічних джерел.

Важливий роман своєю самоцінністю: захопливим сюжетом, умінням відтворювати події й дух минувшини, за допомогою яскравих деталей, кількома штрихами, творити повноцінні образи, а головне вмінням "зміцнити серця" українців у несприятливі часи, спонукати їх забути про "привати" заради загальнонаціональних ідеалів, довести, що державність має міцні традиції в українській історії й ментальності, настільки міцні, що вони обов'язково відродяться.

Безумовно, не всі проблеми дослідження специфіки прозової творчості Юрія Липи розв'язані в магістерській роботі. В подальших наукових розвідках варто також звертати увагу на інтертекстуальність в прозі та діалогічні зв'язки з іншими творами. Зокрема, дослідити зв'язки історичного роману "Козаки в Московії" із творами В.Скотта та В.Гюґо

(“Квентін Дорвард”, “Айвенго”, “Собор Паризької Богоматері”), а також детальніше розглянути біблійні інтертексти у поетичній прозі Юрія Липи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Koller V. "A Shotgun Wedding": Co-occurrence of War and Marriage Metaphors in Mergers and Acquisitions Discourse, *Metaphor and Symbol*, 2009. С. 179-203.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 256 p.
3. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини/Віра Агеєва. – К.:Віхова, 2021. – 360 с.
4. Агеєва В. Місто як об'єкт бажання // Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2008. С. 95-103
5. Ананченко Т. Духовна домінанта поезії Юрія Липи (збірка «Вірую»)/Т. Ананченко//Треті Липівські читання: 36. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції/ [Упор. Г.Дольник]. - Одеса: Друк, 2007. – С. 74-80.
6. Апостол новітнього українства: спогади про Юрія Липу /упоряд. П. і Ю. Кіндратовичі. Львів : Каменярь, 2000. 239 с.
7. Баган О. Геополітична стратегія українського націоналізму в міжвоєнну добу.
<http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistd0/Bagan/Bagan11> (дата звернення: 18.03.2021).
8. Баган О. Юрій Липа : Людина і мислитель. Київ : Видання Конгресу Українських Націоналістів, 1994. 39 с
9. Баран Є. Українська історична проза другої половини ХІХ – початку ХХ століття і Орест Левицький / Євген Баран. – Львів : Логос, 1998. – 144 с.

10. Башляр Г. Фрагменти поезики Вогню / пер. з фр. Р. Мардер. Харків : Фоліо, 2004. 144 с.
11. Бердяєв М. Національність і людство. Сучасність. 1993. № 1. С. 154–157.
12. Бобро М. Опозиції «верх – низ» та «рух угору – рух вниз» як аксіологічні маркери концепту «життя» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія «Філологія», Вип. 77, 2017. С. 39-42
13. Бондаренко Г. Ф. Притча як видова категорія // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2005. Вип. 22. С. 180–181
14. Боярчук О. Експериментальна проза 20-х років ХХ століття : жанрово-стильові модифікації (В. Домонтович, А. Любченко, М. Йогансен) / Оксана Боярчук : автореф. дис. ... к.філол.н. / 10.01.01 – українська література / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 19 с.
15. Веремчук Ю. Притчевість та асоціативність у поезиці п'єси-притчі // Вісник Житомирського педагогічного університету. 2004. Випуск 15.- С. 179 – 183.
16. Голомб Л. Із спостережень над українською поезією ХІХ-ХХ століть: Збірник статей /Л. Голумб [Передм. В. Барчан].-Ужгород: Гранда, 2005. – 380 с.
17. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Вид. друге, переробл. та доп. Київ: Критика, 2009. 447 с.
18. Гуляк А. Б. Становлення українського історичного роману / Анатолій Гуляк. – К. : ТОВ Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 293 с.

19. Гундорова Т. Літературна богема, топос повсякденності і модерністський рух: слов'янський контекст.
20. Демедюк Н. Лейтмотив повісті «Санаторійна зона» Миколи Хвильового // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. 2008. Вип. 10. С. 291-301
21. Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. Львів: Науково-видавниче товариство “Академічний Експрес”, 1999. 280 с.
22. Державин В. Національна література як мистецтво: мистецька мета і метода національної літератури. Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн. Київ : Рось, 1994. Кн. 3. С. 597–608.
23. Десяті липівські читання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (24–25 верес. 2020 р.) / ред.-упоряд. С. Кучеренко. Івано-Франківськ: ІФНМУ, 2020. – 208 с.
24. Дзюба І. Проза // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн.-Кн. 1: 1910-1930-ті роки.-К: Либідь, 1994.- С. 440-481.
25. Дністровий А., Астаф'єв О. Поети і воїни прийдешнього / А. Дністровий, О. Астаф'єв // Празька поетична школа: Антологія/[Упоряд. текстів та передмови О. Астаф'єва, А. Дністрового].-Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2004. – С. 3-31
26. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Львів : Просвіта, 1991. 295 с.
27. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. Дух нашої давнини. Київ : МАУП, 2005. 568 с.
28. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря: містика лицарства запорозького Торонто: Гомін України, 1961. – 230 с.
29. Донцов Д. Трагічні оптимісти// Донцов Д. Дві літератури нашої доби. - Торонто, 1958. - С . 279-285.

30. Жиленко І. Р. Мала проза української й російської літературної еміграції 1919–1939 рр.: проблемно-тематична та жанрово-стильова типологія. – Рукопис. Київ, 2019. 465 с.
31. Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний український університет в житті Івана та Юрія Лип (1919- 1920 рр.). Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський : П. Потапов, 2010. Вип. 21. С. 3–6.
32. Зимина І. Дагностика пасионарности личности с точки зрения психоанализа. Вестник психоанализа. 2010. № 1. С. 23–27.
33. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
34. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія. Київ : Академвидав, 2008. 392с.
35. Іванова Г. Символ як художній засіб творення цілісної картини світу в белетристиці Івана Давидкова (болгаро-українські паралелі) // Слов'янський світ: Зб. наук. пр. К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2010. Вип. 8. С. 85-97
36. Іванова Я. В. Сутність пасіонарності як властивості особистості. Психологія і суспільство. 2016. № 3. С. 115–121.
37. Ільницький М. Гармонія серця і чола. Маркіян Шашкевич і Богдан-Ігор Антонич: Релігійні мотиви / М. Ільницький // Дивослово. - 2003. - № 5, - С. 2-4.
38. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі (Концепція України в творчості Юрія Липи). Дивослово. 1994. № 4. С. 3–8.
39. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі: Концепція України в творчості Юрія Липи / М. Ільницький // Дивослово. - 1994. - №4. - С. 3-8.

40. Качкан В. Юрій Липа у світлі нових матеріалів і джерел/В. Качкан // Вісник: Літературознавчі студії.-К., 2001. -С . 87-109.
41. Климентова О. Історико-літературний феномен “празької школи” // Дивослово. 2003. №10. С. 13-18
42. Климентова О. Історико-літературний феномен «празької школи» / О. Климентова // Дивослово. -2003. - № I 0.-С . 13-18.
43. Клочек Г. Євген Маланюк : «Проза» поета. Київ : Український пріоритет, 2019. 264 с.
44. Ковалів Ю. Юрій Липа. Слово і час. 2019. № 5. С. 82–89.
45. Коваль Г. Колір як ознака образотворення в календарно-обрядовій поезії // Народознавчі зошити. Серія філологічна, 2014. С. 733-740,
46. Козленко Й. Танжер. Київ: Видавничий Дім “Комора”, 2017. 252 с.
47. Копилов С., Завальнюк О. Першопроходець: Іван Огієнко – освітянин, будівничий, ректор Кам’янець-Подільського державного українського університету: відкрита лекція (прочитана 21 верес. 2018 р. в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка). Кам’янець-Подільський : Друк. «Рута», 2018. 60 с. (Із циклу щорічних лекцій пам’яті Івана Огієнка).
48. Костельник Г. Юрій Липа “Вірую” (1938) // Юрій Липа. Час людини: поезії та проза. Харків: Фоліо, 2019. С. 529-531
49. Коцюбинська М. Мої обрії: в 2 т. Київ: Дух і літера, 2004. Т. 1. 336 с.
50. Крися Б. Необароко Юрія Липи // Антипролог: Збірник наукових праць, присвячених 60-річчю членкореспондента 1-ІА 1-І України Миколи Сулими.-К.: ВД «Стилос», 2007.-С . 393-402.
51. Крися Б. Необароко Юрія Липи. Антипролог : зб. наук. пр., присвяч. 60-річчю чл.-кор. НАН України Миколи Сулими. Київ : Стилос, 2007. С. 393–402.

52. Кучеренко С. / Юрій Липа. Час людини: поезії та проза. - Харків: Фоліо, 2019. - 588 с.
53. Кучеренко С. «З мого духа печаттю ти підеш у мандрівку століть» (Юрій Липа про Івана Франка). Восьмі липівські читання : матеріали Всеукр. наук. конф. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2017. С. 21–29.
54. Кучеренко С. Внесок діаспори в бібліографічне забезпечення липознавства. Наук. записки нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Історичні науки. Острог, 2015. Вип. 23. С. 244–250.
55. Кучеренко С. Іван та Юрій Липи у культурному та політичному житті України (наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.). Українська біографістика. 2011. № 8. С. 248–263.
56. Кучеренко С. Кам'янець Столичний у біографії й творчості Юрія Липи. Регіональна наук.-практ. конф. «Поділля в роки Української Центральної Ради», [14 черв. 2017 р.] / Кам'янець-Поділ. держ. іст. музей-заповідник, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Поділ. міська орг. Нац. Спільноти краєзнавців України. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 49–57.
57. Кучеренко С. Липознавство як полідисциплінарний напрям досліджень. Українська біографістика. 2015. № 12. С. 345–358.
58. Кучеренко С. Релігійний дискурс у творчості Юрія Липи (історіографічний огляд) // Волинський благовісник. 2020. С. 203–216
59. Кучеренко С. Родинний архів нащадків Івана і Юрія Лип як місце пам'яті. URL: <http://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/5126> (дата звернення: 13. 05. 2021).
60. Левицька Н. “Святі лицарі в прозі Юрія Липи”/Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського

Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63), №1 Ч.2.

2011 р. С.1-3

61. Левицька Н. Образ героя нового типу в новелі “Гринів” Юрія Липи // Культура народів Причорномор'я. 2014. № 275. С. 163-168.
62. Левчук О. Колірний код фольклорного образу коня та його символічне значення в українській народній творчості // Міфологія і Фольклор, 2009, №1(2). С. 29-36
63. Липа Ю. Бій за українську літературу / упоряд. Л. Череватенко. Київ : Дніпро, 2004. 352 с.
64. Липа Ю. Геополітичні орієнтири нової України. Київ : [б.в.], 1999. 18 с.
65. Липа Ю. Козаки в Московії: Роман із XVII століття. -К: Вид-во імені Олени Теліги; журнал "Дніпро", 2000.-175 с. - С. 21-23
66. Липа Ю. Нотатник : новели / упоряд. Л. Череватенко. Київ : Український світ, 2000. 296 с.
67. Липа Ю. Призначення України. Львів : Просвіта, 1992. 272 с.
68. Липа Ю. Розмова з заходом // Липа Ю. Том 4. Бій за українську літературу. Київ, вічне місто. Львів: Каменярь, 2012. С. 67-82
69. Липа Ю. Розподіл Росії. Київ : Укр. видав. спілка, 2014. 176 с.
70. Липа Ю. Твори : в 10 т. Додатк. том : у 6 кн. Кн. 1 : «Три брати» Юрія Липи : біобібліогр. дослідження ; укл. С. Кучеренко. Львів : Каменярь, 2017. 300 с.
71. Липа Ю. Твори : в 10 т. Львів : Каменярь, 2005. Т. 1 : Поезія. 543 с.
72. Липа Ю. Твори : в 10 т. Львів : Каменярь, 2006. Т. 2 : Нотатник : новели. 357 с.
73. Липа Ю. Твори : в 10 т. Львів : Каменярь, 2012. Т. 4 : Бій за українську літературу. 277 с.

74. Липа Ю. Твори: В Ют. /Ю . Липа .- Львів: Каменяр,2005.-Т.1.:
Поезія.-543 с.
75. Липа Ю. Час людини: поезія та проза/ Юрій Липа; упорядкування,
вступна стаття та прим. С. Кучеренко; - Харків: Фоліо, 2019. - 588 с.
76. Липа-Гуменецька М. Юрій Липа – письменник, мислитель, лікар
(Перегляд польських архівів). Слово і час. 1999. № 1. С. 63–66.
77. Лисенко Н. До проблеми характеру в новелістиці Юрія Липи.
Четверті липівські читання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ.
конф. / упоряд. Г. Дольник. Київ : Укр. видав. спілка ім. Ю. Липи,
2009. С. 69–78.
78. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І.
Ковалів. Київ : Академія, 2007. 624 с.
79. Маланюк Є. Книга спостережень : статті про літературу. Київ :
Дніпро, 1997. 430 с.
80. Мариняк Р. Урбаністичний і рустикальний художній простір та його
втілення в сучасній українській літературі. Вісник ХНУ імені В. Н.
Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та
філософські науки», 2018, 26. С. 51-58.
81. Марочкін В. Юрій Липа / В. Марочкін // Українська Літературна
Енциклопедія: В 5 т. - К.: Головна редакція УЛЕ ім. М. Бажана,
1995. - Т. 3 .– 496 с.
82. Мафтин Н. Енергетика чину як домінанта стильової палітри Євгена
Маланюка. Слово і час. 2018. № 2. С. 31–35.
83. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20- 30-х років
XX століття: парадигма реконквісти : монографія. Івано-Франківськ :
ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. уну ім. Василя Стефаника, 2008. 356 с.

84. Мафтин Н. У пошуках «GRAND» стилю: західно- 86 українська та еміграційна проза міжвоєнного двадцятиліття. Івано-Франківськ : ЛІК, 2011. 336 с.
85. Мейзерська Т. Re-presence: відлуння Сходу в українській літературі ХХ ст. : зб. наук. статей. Одеса : Астропринт, 2009. 156 с.
86. Мейзерська Т. Езотерична проблематика поетичної збірки Ю. Липи «Вірую». Треті Липівські читання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса : Друк, 2007. С. 99–107.
87. Мельнікова Ю.О. Генеза історичного роману в українському літературознавстві як однієї із модифікацій жанру / Ю.О. Мельнікова // Актуальні проблеми слов'янської філології. – Випуск ХХІІІ. – Ч.2 – 2010. – С.56–66.
88. Митрополит І. Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Акціонерне товариство “Обереги”, 1992. 424 с.
89. Набитович І. Поезія Михайла Драй-Хмари: Weltsmerz буття : відкрита лекція (прочитана 22 жовт. 2019 р. в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка). Кам'янець-Подільський : Друк “Рута”, 1919. 76 с. (Із циклу щорічних лекцій пам'яті Івана Огієнка).
90. Наливайко Д. Україна в рецепції західних гуманістів XV-XVI ст. // Європейське Відродження та українська література XIV-XVI ст.- К: Наукова думка, 1993.– С.3-39.
91. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський : П. Потапов, 2010. Вип. 21. 196 с.
92. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова / упоряд., авт. передм. та комент. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.

93. Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи. Кур'єр Кривбасу. 1998. № 104. С. 124–134.
94. Ортега-і-Гасет Х. Думки про роман // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. - К: Основи, 1994.-С. 273-305. -С. 297
95. Погорєлова А. Публіцистичний дискурс у творчості Юрія Липи. Восьмі липівські читання: пам'яті Івана та Юрія Лип : матеріали Всеукр. наук. конф. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2017. С. 139–144.
96. Просалова В. Феномен художнього профетизму у творчості празької поетичної школи. Сучасний погляд на літературу : наук. зб. пам'яті академіка Петра Хропка. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. Вип. 9. С. 143–152.
97. Процак Х. Пасіонарність як суспільна ознака: минуле і сучасне. URL: <https://protsak.livejournal.com/5452.html> (дата звернення: 12. 04. 2020).
98. Пустовіт Т.М. Методологічна основа художнього аналізу історичного процесу в творах Д. Балашова: Монографія / Т. П. Пустовіт. — Вінниця : ВНТУ, 2012. — 157 с.
99. Райбедюк Г. «Спалитися в безупиннім життю» : пасіонарна свідомість Юрія Липи. Десяті липівські читання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (24–25 верес. 2020 р.) / ред.-упоряд. С. Кучеренко. Івано-Франківськ : ІФНМУ, 2020. С. 129–133.
100. Райбедюк Г. Антропологічна складова художньо-філософської концепції письменника (на матеріалі творчості Ю. Липи та В. Стуса). Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець Подільський, 2010. Вип. 20. С. 33–38.
101. Райбедюк Г. Націєтворчий потенціал лірики Ю. Липи та поетів-дисидентів. Четверті липівські читання пам'яті Івана та Юрія

- Лип : матеріали Всеукр. наук. конф., 18– 19 квіт. 2008. Київ : Укр. видав. спілка ім. Ю. Липи, 2009. С. 114–123.
102. Райбедюк Г. Поезія Юрія Липи: антропологічний вимір тексту. Восьмі Липівські читання : матеріали Всеукр. наук. конф. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2017. С. 127–120.
103. Рарицький О. Партитури тексту і духу (художньо-документальна проза українських шістдесятників) : монографія. Київ : Смолоскип, 2016. 488 с. 88
104. Рахманний Р. Дмитро Донцов і ЮрійКлен: 1933-1939 / Р. Рахманний //Україна атомного віку: Есеї і статті.- Торонто: Гомін України, 1988. - Т. 2. - 616 с.
105. Руснак І. Художній світ оповідання “Гаркавий” Юрія Липи //Дев’яті Липівські читання. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, ПУЕТ, 2018. С. 182-200
106. Саїд, Едвард. Культура й імперіалізм. – Київ: Критика, 2007.
107. Саковець С. Міфопоетична організація оніропростору у поезії Василя Стуса // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2011. Вип. 27. С. 285-290.
108. Самчук У. На білому коні. Спогади. Львів : Червона калина, 1999. 229 с.
109. Сивокінь Г. Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства. Колективна монографія / [Відп.редактор Г. Сивокінь]. - К.: Українська книга. - 160 с.
110. Сиротюк М.Український радянський історичний роман: Проблема історичної та художньої правди. - К.: Вид-во АН УРСР, 1992. - 396 с. - С.70

111. Соловей Е. Володимир Свідзінський: проблеми майбутньої наукової біографії : відкрита лекція (прочитана 22 жовт. 2015 р. в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка). Кам'янець-Подільський : Друк. "Рута", 2015. 48 с. (Із циклу щорічних лекцій пам'яті Івана Огієнка).
112. Сохацька Є. Іван Огієнко у зв'язках з Іваном та Юрієм Липами. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. Вип. 7. С. 253–257.
113. Стамбол І. «Липівські читання» – новітній доробок одеської біографістики. Записки історичного факультету / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : ОНУ, 2011. Вип. 22. С. 313–326.
114. Стамбол І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець : монографія. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2017. 296 с.
115. Стамбол І., Кучеренко С. Іван та Юрій Липи. Харків : Фоліо, 2016. 121 с.
116. Стус В. Твори : у 6 т., 9 кн. Львів : Просвіта, 1994. Т. 4 : Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита. 544 с.
117. Тарнашинська Л. «Паралельна дійсність» у координатах притчі: Вільям Голдінг та Валерій Шевчук // Всесвіт. 1999. № 2. С. 105–110.
118. Тарнашинська Л. Василь Стус: художньо-екзистенційний вимір межової свідомості. Слово і час. 2016. № 3. С. 44–52.

119. Твори в 10 Т. - Львів: Каменяр, 2005 - Т.3: Проза: Козаки в Московії: Історичний роман. - С. 56
120. Твори: В 10 Т./Том 1: Поезія. - Львів: Каменяр, 2005. - 531 с.
121. Уфимцева А. Роль лексики в познанні человеком действительности и в формировании языковой картины мира /А . Уфимцева// Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. - М., 1988.- С . 108-140.
122. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник ; пер. с англ. и нем. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
123. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / редкол.: М. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2006–2010. Т. 54 : Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 / ред. тому Є. Нахлік, 2010. 1216 с.
124. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. - Т.16. - К.: Наукова думка, 1978. - 512 с
125. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж. Франко І. Зібр. творів : у 5-ти т. Київ : Наук. думка, 1986. Т. 45 : Філософські праці. С. 401–409.
126. Хорковський Р. Основні ідеї Драгоманова, Липинського, Донцова і Липи /Р. Хорковський//Юрій Липа: голос доби і чину: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. - Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001, – С. 359-367.
127. Череватенко Л. “...І тим мечем нашим гострим утвердимось”//Липа Ю. Козаки в Московії: Роман із XVII століття. - К.: Вид-во імені Олени Теліги; журнал “Дніпро”, 2000. – С. 3-10

128. Череватенко Л. «...І тим мечем нашим гострим утвердимось». Липа Ю. Козаки в Московії. Роман із XVII століття. 4-те вид. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. С. 3–11.
129. Череватенко Л. «Господь міцним мене створив і душу дав нерозділиму». Дніпро. 1991. № 4. С. 147–154.
130. Шипка Г. Юрій Липа – взірець виконаного призначення. URL: <http://www.asociacalk.org/yurij-lypa-vziretsvykonanogo-pryznachennya> (дата звернення: 15. 08. 2021).
131. Шипка Г. Юрій Липа – пророк. Львів : Каменярь, 2014. 18 с.
132. Шишкова А. Метафізичний дискурс у творчості Юрія Липи: Кіровоград. держ. пед. 90 ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2008. 221 с.
133. Шишкова А. Художня трансформація метафізичного мотиву смерті в поезії Ю. Липи. Наук. вісн. Філологічні науки : зб. наук. пр. Ч. 2. Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка. С. 276–285.
134. Шості Липівські читання : матеріали Всеукр. наук.- практич. конф. (Львів, 4–5. 05. 2012 р.) / БФ ім. Ю. Липи ; упоряд. Г. Дольник. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2012. 168 с.
135. Эко У. Заметки на полях "Имени Розы" // Эко У. Имя розы.- М.: Книжная палата, 1989.- С. 427-481.
136. Юрій Липа. Збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи. Івано-Франківськ : Факел, 2000. 248 с.
137. Юрій Липа: голос доби і приклад чину : зб. наук. пр. / ред. Т. Салига ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2001. 407 с. 81.
138. Янчук О. Жанрові та стильові особливості поезії Юрія Липи/О. Янчук//Треті Липівські читання: Зб. матеріалів

- Всеукраїнської науково-практичної конференції/Упор. Г.Дольник, Одеса: Друк, 2007. - С . 124-138.
139. Янчук О. Поет нескореного духу: Штрихи до поетичного портрета Юрія Липи / О. Янчук: Матеріали громадського лекторію/Укр. Чорноморський інститутім. Юрія Липи .-Одеса , 1999.-24 с .
140. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи / О. Янчук//Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші. - Львів, 2000.-С . 93-100.
141. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи. Одеса : УЧІ ім. Ю. Липи, 1998. 21 с.
142. Яременко В. Вартовий. Липа Ю. Суворість : поезії, новели. Київ : Укр. письменник, 2015. С. 5–23.